

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU
AK. GOD. 2012./2013.

Marijana Dimkov

**DJETINJSTVO I NOSTALGIJA:
KULTURNOANTROPOLOŠKI PRISTUP**

Diplomski rad

Mentorica: dr. sc. Tanja Bukovčan
Komentorica: dr. sc. Jelena Marković

Zagreb, 2013. godina

SADRŽAJ

ABSTRAKT	3
1. UVOD	4
2. METODOLOŠKA PROMIŠLJANJA	5
3. NOSTALGIJA – ŠTO JE TO?	6
4. ZOV DJETINJSTVA - SJEĆANJA NA SVIJET IGRE	7
4.1. Rekonstrukcije priča „iz prve ruke“	8
4.1.1. Ljetni praznici.....	8
4.1.2. Bicikl Pony.....	10
4.1.3. Zimske skakaonice	10
4.2. Dječje igre i pogled u čarobni ormar sjećanja	11
4.3. Autobiografski dnevnički zapisi.....	21
4.4. Iskazi u vremenskom odmaku.....	24
4.4.1. Star Wars.....	24
4.4.2. Dječje zajedništvo	25
4.4.3. Igračke iz snova	27
4.4.4. Drvo sreće	28
4.5. Zlatni dani djetinjstva	29
5. ZAKLJUČAK	40
LITERATURA	42

ABSTRAKT

U ovome radu nastoji se na temelju prikupljene građe govornih iskaza analizirati suvremeni kontekst nostalgije i prisjećanja doživljaja iz djetinjstva s motivima dječje igre i igračaka. Metodološki pristup uključio je usporedno bilježenje govornih iskaza, te naknadno rekonstruiranje upamćene građe, dok su tehnološkim postupcima auditivno snimljene i transkribirane dvije konverzijske cjeline. Kratkim pregledom teorijskih postavki nastoji se prikazati širi aspekt nostalgije i njezinog značenja u ljudskoj kulturi. Analitički dio rada podijeljen je prema kategorijama načina zapisa. U prvoj grupi zabilježene narativne forme tematski su određene sjećanjima na dječju igru i jedinstvenim osobnim iskustvima, dok se u drugoj isto pojavljuju motivi sačuvanih igračaka iz djetinjstva. Posljednje dvije skupine, naknadno zabilježeni iskazi i transkribirani dijelovi konverzijske cjeline, uz spomenute motive sadržajno se nadovezuju na gledišta aktualnog djetinjstva. Cjelokupnim sagledavanjem analitičkog materijala iznijeti su zaključci o manifestacijama nostalgije u pribilježenim naracijama o djetinjstvu.

1. UVOD

Životne uspomene nezaobilaznica su svakog pojedinca. Različite sekvence u svakodnevici donose cijeli spektar mogućnosti za memoriranje vlastitih jedinstvenih i neponovljivih pojedinačnih iskustava. Upravo ti doživljaji kreiraju riznicu uspomena proteklih vremena, uz koje se mogu i ne moraju vezati osjećaji nostalgije. Potraga za nekadašnjim i prošlim proizvodi razne interpretacije prošlih događaja i iskustava, a samim time implicira pobudu nostalgije i „hvatanje“ pozitivnih aspekata proživljenih situacija. Razdoblje djetinjstva intrigantno je zbog specifičnosti bivanja djetetom, te postojanja ideje o njemu kao „zlatnom dobu“, u kojemu vladaju bezbrižnost i čistoća. Sjećanja iz tog razdoblja najčešće su prekrivena zaboravom, a njihove reinterpretacije su dinamični i istraživački prilično teško uhvatljivi procesi zbog necjelovitih fragmenata. Krhotine iskustva temporalno su promjenjive čime se otvara prostor nostalgiji. Stvaranjem narativnih oblika o sebi mogu se iščitati emotivno važne priče obilježene stalnim razaranjem vremena, te pozadinska slika o vlastitom ja, obitelji, društvu i kulturi (usp. Moran 2002:156).

Osjećaj nostalgije u literaturi, razni su autori nastojali analizirati u više teorijskih dimenzija te objasniti njegovu korelaciju s djetinjstvom. Materijalni i najobičniji objekti poput fotografija, igraćaka, knjiga, odjeće ili nekih izrazito konzumeristički determiniranih proizvoda, ali i mirisi, okusi i sl. koji su povezani s tom fazom života mogu zadobiti neočekivano poseban status u sferi pamćenja. Oni mogu postati simbolična sredstva, tj. okidači uz pomoć kojih se nanovo može prizvati prošlost, ali samo u memorijskom i narativnom obliku. Ta je prošlost u nostalgичnim narativima uobličena uz pomoć prisjećajnog i emotivnog sukoba prošlosti i sadašnjosti. Ipak, prošlo vrijeme je neponovljivo i jedino još može opstojati kroz tekstualnu reprezentaciju. Nostalgичnost za djetinjstvom u tom slučaju zapravo kreira ideološku stvarnost minulog razdoblja. U takvom kontekstu, djetinjstvo prožima konotacija nevinosti, nedužnosti i potpune odvojenosti od sfere odrasle, zrele dobi. Pojam nevinog djeteta utemeljio se u mašti odraslih, ispunjavajući „izgubljeno“ vrijeme ranog iskustva življenja i tražeći vrijednosti koje manjkaju u prostoru sadašnjice. Prolazeći kroz tegobe prisutne realnosti, sjećanje na krhotine iz djetinjstva poprima elemente idealizacije i gradi konstrukciju utopijske prošlosti na temelju koje se uspostavljaju vrijednosna mjerila za trenutno bivanje. U skladu s tom formacijom proživljene dječje ere u kojoj je sve pročišćeno, razvija se i nostalgичna potreba za povratkom putem narativnih formulacija, isprepletenih u diskurzivnoj praksi svakodnevnice.

U ovome radu za početak su razmotreni različiti metodološki postupci prikupljanja i bilježenja govornih iskaza čiji su sadržaji usmjereni na sjećanja iz djetinjstva povezana s igrom i igračkama. Ukratko se zatim objašnjava pojam nostalgije kojeg su teorijski razmotrili mnogobrojni autori: K. Stewart (1988), S. Boym (2001, 2002), J. Moran (2002), S. Stewart (2003), Hemmings (2008), Jameson (2003), Cook (2005) i drugi. Najveća cjelina rada *Zov djetinjstva – sjećanja na svijet igre* strukturirana je prema kategorizaciji zabilježenih iskaza te je svaki od njih analiziran i potkrijepljen kulturnoantropološkim teorijskim tekstovima poput *Childhood and nostalgia in contemporary culture* (Moran, 2002); *Nostalgia and Consumption Preferences: Some Emerging Patterns of Consumer* (M. B. Holbrook, 2003); *Nostalgia – A Polemic* (K. Stewart, 1988), knjigama *A Future of Nostalgia* (Boym, 2002) i *Pričanja o djetinjstvu: život priča u svakodnevnoj komunikaciji* (Marković, 2012), te drugim relevantnim izvorima.

2. METODOLOŠKA PROMIŠLJANJA

Metodološki gledano, pristup građi u koju se ubrajaju govorni iskazi, kreirani u raznim neformalnim situacijama, podrazumijevao je više načina bilježenja. Međuljudski susreti i komunikacijske narativne razmjene osigurali su raznovrstan materijal prisjećanja elemenata iz djetinjstva, te pripisivanja značenja određenim objektima. Ipak, pogledi u prošla vremena morali su biti isprovocirani te navođeni spontanim vlastitim upitima, što je ponegdje blokiralo, ali i izazivalo nesmetana naviranja najfrekventnijih žarišta uspomena. Međutim, u tim determiniranim narativnim trenucima ubilježene su najvažnije poveznice s razdobljem dječje igre i provedenog slobodnog vremena. Upravo zbog neformalnog karaktera diskurzivnih zadiranja u priče iz razdoblja djetinjstva nije često bilo moguće ciljano i automatski zabilježiti usmeni tijek pripovijedanja pa su nastupale naknadne bilješke memorirane vlastitim umnim snagama. Samim time naracija je bivala okrnjena, ali je nesvjesno, iako vjerojatno i podsvjesno implicirala važne segmente ispričavanog. Selektirana građa ostala je na papiru i ostavila trag vlastitog pripisanog značaja. S druge strane, suvremena tehnološka dostignuća poput Skype-a omogućila su da se auditivno arhiviraju priče „na daljinu“ s osobama koje nisu fizičke prisutne na istom prostoru, dok je standardno terensko sredstvo poput diktafona bilo rezervirano za planirani susret s kazivačicom koja je donekle već bila upoznata s tematskom problematikom istraživanja.

Iskustvo vlastitog djetinjstva pokazalo se također bogatim vrelom za prikupljanje uspomena iz djetinjstva, no one su uglavnom proizlazile iz unutarnje struje svijesti što je zahtijevalo samostalno pobuđivanje sjećanja na motive igre i igračaka. U tom osobnom zalaženju u tjesnace prošlosti ponekad je bilo potrebno posegnuti za starim fotografijama uredno posloženim u čvrste foto-albume. Ti produkti uslikanih trenutaka iz povijesti jednog djetinjstva dokazuju paradoks trajne prolaznosti i autentičnost sustavno artikuliranog vremena i prostora (usp. Moran 2002:163). Posredstvom takvih materijalnih dokaza o postojanju određene situacije, memorijski je zaziv puno lakši i vizualizacijom potiče prisjećanje makar i segmenata iz toga razdoblja ili „hvatanje“ za objekt uz koji se vežu znakovite emocije (usp. Kenyon 1992:27). Autoetnografskim pristupom građa koja je pohranjena u vlastitim sjećanjima dobila je priliku tekstualizirati se i ujedno dobiti analitički osvrt iz perspektive odmaklog vremena bogatog novim znanjima i iskustvenim kapacitetom. Na sreću, iz razdoblja vlastitog djetinjstva ostali su sačuvani dnevnički zapisi, na temelju kojih se moglo doznati što je za tadašnju poziciju djeteta bilo značajno i kako je doživjelo proživljene dječje trenutke. Međutim, zanimljivo je da u današnjim okolnostima prebiranja po uspomenama često zabilježeni narativni oblik nije pobudio veću vizualizaciju sjećanja, već samo neke fragmente i obrise lica, prostora i predmeta. Konstruirajući prizive „nedohvatljivog“ vremena bilo je potrebno suočiti se s rekonstruiranjem sjećanja na određena iskustva na temelju kojih su se stvorila mjerila za usporedbu s realizacijom sadašnjosti.

3. NOSTALGIJA – ŠTO JE TO?

Nostalgija je osjećaj kojim su povezani prošlost i sadašnjost, osobno i kolektivno. Snažna je to i duboka osobna emocija, manifestirana kroz čežnju za vlastitom prošlosti, prošlim vremenima, ljepšim i veselijim životom. S obzirom na uzastopno izmicanje privlačnog objekta nostalgije, teško je odrediti za čime postoji stalna čežnja (usp. Marković 2012:303).

Analizom nostalgije bave se mnogobrojni znanstvenici: psiholozi, antropolozi, folkloristi, filozofi, sociolozi te istraživači iz područja kulturalnih studija i studija djetinjstva, iako nostalgija teoretski ne pripada nijednoj od ovih disciplina.

Zanimljivo je da istraživanje koncepta nostalgije ima ponajprije medicinsku povijest koja datira još iz sedamnaestog stoljeća. Termin je sastavio Johannes Hofer, švicarski liječnik, koji je time opisao bolest s tjelesnim simptomima švicarskih vojnika plaćenika izazvanu čežnjom za domovinom. Kasnije se njezin koncept smatrao društvenim simptomom, te je kroz povijest

prošla put od definirane izlječive bolesti do neizlječivog stanja (Boym 2001:3-18 prema ibid. 308). Za mnoge je nostalgija potraga za stabilnom i mirnom prošlosti, utjelovljena s utopijskom dimenzijom, što je jednostavan bijeg iz nepredvidive i preubrzane sadašnjosti. Svetlana Boym povezuje širenje nostalgije s koncepcijom poimanja vremena, dok se istovremeno i manifestira kao bunt protiv suvremene ideje vremena i napretka (Boym, 2001:58). Susan Stewart sagledava paradoksalnost nostalgije kroz njezinu bipolarnost – s jedne strane igra se osjećajima nedostatka i odsutnosti, a s druge strane ih sublimira u oživljenu stabilnost. Nostalgija teži za ponovnim sjedinjenjem s prošlosti bez obzira na njezinu nepovratnost te nastoji ispuniti rascjep između dvaju potencijalno suprotnih uvjerenja. Pod tim uvjerenjima se podrazumijeva da je življeno iskustvo realnije od posredovanog iskustva te ideje da življeno iskustvo posredovano pričom može osigurati osjećaje završenosti i transcendentnosti (Marković 2012:309). Na taj način su nostalgijom ove kontradikcije riješene, jer se emocije boli i konfuzije zbog ostatka prošlosti transcendiraju kroz narativna sredstva razrješenja i ponavljanja (Stewart 2003/1984:23 prema ibid. 309). Naracija nostalgije, kao i druge narativne forme, uvijek ima ideološku dimenziju jer traga za prošlosti koja nikada nije egzistirala osim u obliku priče (2003/1984:23 prema ibid. 309). Međutim, nostalgija može biti i anticipirajuća budući da fantazije o prošlosti potaknute potrebama sadašnjosti izravno utječu na stvarnosti u budućnosti. Promatranjem budućnosti impliciramo preuzimanje odgovornosti za naše nostalgične priče (usp. Boym 2001:xvi prema ibid. 310).

4. ZOV DJETINJSTVA - SJEĆANJA NA SVIJET IGRE

U suvremenoj kulturi sjećanja odraslih ljudi na vlastito djetinjstvo sadrže drugačija i proturječna značenja od onih koja su postavljena na aktualne pripadnike tog razdoblja. Sjećanje kao rekonstrukcija prošlosti mnogima donosi isječke bezbrižnih dana igre i stvaranja vlastitog svijeta mašte uz pomoć igrački, kojih vjerojatno nije bilo mnogo, ovisno o vremenskom odmaku i socijalnoj sredini. Unatoč postavljenoj tezi o djetinjstvu kao fazi života bez briga, odgovornosti i blaženog neznanja, dječja igra je iznimno važan aspekt njihovog razvoja i obrazovanja. S obzirom na vidljive društvene promjene i drugačiju koncepciju igre, te veliki tržišni utjecaj na djecu, zanimljivo je sagledati sjećanja starijih generacija na tu fazu života i iščitati elemente pojave nostalgije. Kategorije igre i igračaka iznimno su podlegle izmjenjivosti vremena, odnosno tehnološkom i ekonomskom napretku što je u kratkom roku rezultiralo drugačijom koncepcijom provođenja slobodnog vremena

(Kline 1993:51). Budući da nostalgija traga za stabilnim vremenom, njezine manifestacije vidljive su kroz sjećanja na djetinjstvo uz pomoć najupečatljivijih simbola – dječje igre i igračaka. Pomoću njih nije bilo teško prizvati fragmente sjećanja i konstruirati interesantne narativne forme što se i pokazalo u primjerima prikupljene građe. Korpusu priča i iskaza uglavnom su pridonijele mlađe odrasle osobe različite dobi. Posljednju pripovjednu cjelinu, snimljenu auditivnim putem, čini kazivanje osobe koja ima nešto veći temporalni odmak od faze djetinjstva, što je potenciralo i jače nostalgичne unose u narativni tok.

4.1. Rekonstrukcije priča „iz prve ruke“

U ovom poglavlju analiziraju se zabilježeni govorni iskazi tijekom kojih su vođene bilješke, ali je konstrukcija nadopunjena naknadnim upisivanjem dijelova priče prema vlastitom sjećanju. Prva priča rekonstrukcija je sjećanja na igre tijekom ljetnih praznika, u drugoj je opisano sjećanje na doživljaj nezgode s biciklom, dok je treća priča obuhvatila sjećanje na dječje zimske radosti.

4.1.1. Ljetni praznici

Najbolje se sjećam igranja kad su bili ljetni praznici i kad se hrpa djece iz susjedstva kod mene dolazila igrati graničara jer sam jedina imala dvorište. Dvorište je uvijek cičalo dječjim smijehom i veseljem. Graničar je bila igra u kojoj sam ja uvijek željela biti na granici jer nisam željela da me netko grune s loptom leđa i da ja padnem, i da se ostali smiju. Htjela sam uvijek biti nedodirljivi graničar. Isto tako, pošto kraj kuće imam potok, vrlo često nam je lopta kad smo igrali graničar završavala u njemu i ja sam obožavala preskakati ogradu i ići u taj ne-baš-čisti-potok po nju... Naravno kako sam bila najmanja, kad sam uletila nikad se nisam mogla izvući van pa me uvijek jedan od starijih susjeda morao izvlačiti van, i redovno bi i on i ja ponovno upali u njega i bili mokri do kože. To se uvijek s nostalgijom sjetim, tih bezbrižnih dana... No, da se maknem malo dalje od potoka i graničara.. Ono što sam obožavala još da se igram jest plaže, odnosno ja i moje tri frendice smo izvukle one spužve za plažu iz kuće i nasred dvorišta dovukli šlauf i suncobran i korito odnosno lavor i znale smo ga napuniti s vodom i igrale se kao da smo na moru...Kad je bio netko od starijih redovno smo punili prikolicu vodom i od nje napravili bazen koji je svaki dan bio pun djece i koji je svake godine postao tradicija i tog se s nostalgijom sjećam... Ono što će mi ostati isto u sjećanju je

moje drage barbike uvijek gole i raščupane, ali uvijek brižno čuvane i spremljene u ruksak, Osim što su bile savršeno sredstvo za igru i natjecanje ko ima ljepšu, bolju i raščupaniju (u kojem sam ja uvijek pobijedila, haha) one su bile i povod za jedan nestašluk koji me koštao slomljenog palca desne ruke i gipsa na mjesec dana. Tu situaciju je meni kao šestogodišnjakinji bilo čudno pojmiti da su, eto, baš one krive što sam se zronjala niz stepenice jer sam držeći njih letila s prvog kata u prizemlje da što prije zauzmem mjesto za igru koja se odvijala na plaži preko puta ceste... Da, da, anegdota je ta da je to bio prvi dan kad sam došla na more i slomila ruku i svojim roditeljima zeznula godišnji koji se okončao povratkom u Zagreb i točnije u Klaićevu ulicu odnosno bolnicu. Znači godišnji im je završio prije nego je počeo....(dvadesetčetverogodišnjakinja).

Monološki iskaz kazivačice potaknut sugestivnim navođenjem na značajne dogodovštine tijekom dječje igre nasumično je zapisan i naknadno upotpunjen kroz prisjećanje na narativno izlaganje. Ključni element i žarište kreiranja nostalgичne formacije vezuje se uz dimenziju dječjeg zajedništva i njegovu manifestaciju kroz igru u oslobođenom vremenu od školskih obveza, odnosno tijekom praznika, čiju puninu rasterećenosti generalno nosi jedino razdoblje djetinjstva. Memorijski aspekt povratka u prošlost ne podrazumijeva točno definirano vrijeme nego obuhvaća kontinuiranu izdvojivost dječjeg iskustva u kojemu nema ograničenja i vremenskih faznih podjela (usp. Jenks 1996:45). Međutim, istovremeno prostor ondašnjeg obitavanja obilježen je nepromjenjivošću objekta s kojim se stapaju uspomene doživljaja igre i situacija karakterističnih jedino za taj izdvojeni period. Sjećanje na neopterećujuću zaigranost implicira i pojam dječje nevinosti što je produkt pozicije odrasle dobi. No, iščitavajući narativno naglašavanje doživljaja u kojemu je dopuštena konstantna dječja nestašnost i izazivanje situacija pojave „slabosti“ može se uvidjeti nostalgичni priziv za razdobljem neograničenja i ponavljajućih praksi slobode igre. Stvaranje željenog ambijenta iz dječje imaginacije također sugerira pojavu internog formata razdoblja djetinjstva s vlastitim sustavom kreiranja i ispunjavanja vremena. Sfera spontanosti i bezbrižnosti za dijete ima iznimnu ulogu i upravo se uspostavljanjem kontinuiranog ponavljanja nastoji održati trajanje, za čime u poziciji odrasle osobe nastaje žudnja. Igračke kao objekti dječjeg interesa i sredstva gradnje fiktivnog svijeta u kojemu se razvijaju učenja vrijednosti, normi i stavova, nostalgичne su poveznice i podsjetnici na tu sferu (usp. Moran 2002:168). Uostalom, preko njih su se oslobađale natjecateljske dimenzije, ponovno važne za izgradnju osobnosti i psihičke zrelosti. Kroz ovaj iskaz u perspektivi odrasle osobe nostalgичni impuls prožima i situaciju prvotno traumatičnog iskustva. Iako je ono upisano u dječju svijest kao bolno i neugodno, refleksija vremena stvorila je autobiografsko sjećanje povezano s elementom igre (Miller 1998:82).

Ondašnje trčanje za bivanje u igralačkoj poziciji pretvoreno je u trajno pamćenje prekida obiteljskog odmora. No, gledište tadašnjeg dječjeg aktera ne obuhvaća vlastitu odgovornost dovođenja u takvu situaciju te se postavlja nevino, u skladu s propozicijama shvaćanja odraslih (usp. Jenkins 1998:18). S druge strane, ispričano sjećanje na ovakvo iskustvo nije impliciralo vlastitu bol i razočarenje, ali je naglasilo položaj roditeljske odgovornosti i brige, rezervirane za zonu odraslih.

4.1.2. Bicikl Pony

Isto tako jedna anegdota kao petogodišnjakinje je bila vezana za bicikl Pony... Naime, ja i moj veći brat smo se utrkiivali tko će prije stići do dućana. To je isto bio prvi dan maminog i tatinog godišnjeg u istom gradu gdje se palac slomio.. I on je bio brži.. I ja sam skrenula u neku šikaru i sva se "ubila" i izgrebala... To nije tako strašno izgledalo kako je tek izgledao moj bicikl nakon tog čina... Moj brat sav bijesan što sam se ja tako smandrljala niz breg je uzeo taj bicikl i zrondao ga u provaliju duboku tri metra, na moje sveopće zgražanje i plač jer nisam htjela priznati da je i ovaj put bicikl kriv za nesreću... (dvadesetčetverogodišnjakinja)

Ispričana pripovijest iz djetinjstva nastavlja se u narativnom nizu dozivanja upečatljivih iskustava iz ranog životnog razdoblja. Objekt uz koji se u sjećanju konstruira priča također ima svojstvo igračke, a tipičan dječji natjecateljski karakter proteže se kao povod za doživljenu situaciju (usp. Jenks 1996:89). Međutim, iskustvo ozljeđivanja nije zauzelo primaran memorijski priziv, baš kao što i cjelokupna konstrukcija priče ima reminiscentnu formu. Dječja povezanost s objektom i reakcija starijeg brata, u tom je slučaju prouzročila snažniju emotivnu reakciju i pritom taj doživljaj usadila u sjećanje koje u odmaklom vremenu projicira sliku s odreknućem od vlastite odgovornosti (usp. Boym 2001:23).

4.1.3. Zimske skakaonice

Kako živim blizu šume, svaka zima nam je bila puna snijega... Našu ulicu smo znali zatvoriti i od snijega raditi skakaonice i napraviti ledenu stazu za sanjkanje u dužini od sto metara... Bila je poput bob staze i bio se pravi gušt spuštati s njom, ali naravno da je bio veća faca onaj koji se spuštao na crnim vrećama za smeće umjesto sanjki.. Svaki dan nam je ralica

rušila skakaonice i mi smo ih svaki dan neumorno gradili novo nanovo.
(dvadesetčetverogodišnjakinja)

U iskazu kazivačice vremenski je odmak iz perspektive sadašnjosti poništio omeđenost godinama i stvorio nostalgичni priziv dječje bezbrižnosti u zimskom razdoblju. Ispričana forma može se sagledati kao prikaz doživljaja u obliku reminiscencije upotpunjene vlastitim iluzivnim viđenjima (usp. Engel 1999:78). Prostor koji je ostao zabilježen u memorijskom sklopu povezan je upravo sa slobodnim vremenom, rezerviranim za odvojeni dječji svijet s idealističkim nazorima. Iako se uspomene naratološki vezuju za mjesto doživljaja, nostalgija se zapravo odnosi na vrijeme, na neograničenost i utopijski karakter sagledavanja minulog djetinjstva. Fragmentarno sjećanje stopljeno je u cjelovitu sliku prezentacije stvaranja atmosfere i nedodirljivog kruga dječjeg stvaralaštva. Nemogućnost povratka tog proživljenog vremena nastoji se ipak revitalizirati kroz fantazmu prošlosti što generalno uključuje iskustveno uljepšavanje (usp. Fivush i Haden 2003:62).

4.2. Dječje igre i pogled u čarobni ormar sjećanja

(izdvojena cjelina snimljenog razgovora putem Skype-a s dvije prijateljice, 5.9.2013.)

U ovom poglavlju analizirana je transkripcija snimljenog razgovora putem Skype-a sa dvije prijateljice koje su nehotice navođene na pričanje o sjećanjima na dječje igre, igračke i fotografije iz djetinjstva. Pritom je nastao spontani razgovor što je rezultiralo vrlo zanimljivim iskazima pogodnih za analitički pristup rekonstrukcije pamćenja igre, ponovnog susreta s omiljenim igračkama te ujedno iščitavanje nostalgijskih elemenata.

Marijana: Aha. Vidiš, to smo i mi igrali. A što ste onak u školi pod odmorom igrali?

Ksenija: Aha. Sik-sak-suk!

Sanja: Sik-sak-suk?? A kak se to uopće igralo?

Ksenija: Ma ono kad si morao skakat po poljima.

Sanja: To ti je školica!!

Marijana: Eee, školica je bila, da...

Ksenija: E, a bilo je ono kad brojiš i onda moraš skočit drugom na nogu.

Marijana: E to je bilo Gazi-gazi-drek-na-stazi!!

Sanja: I ono s rukama. Ono što smo mi vidjeli dvije curice u Subwayu. Znaš ono, škakljaš drugog po rukama i onda moraš brzo...

Ksenija: Aha!

Sanja: Al ne znam kak se to zvalo??

Marijana: Nemam pojma. Vidiš kak smo to zaboravili. A onda smo sve znali.

Ksenija: E, slijepi miš!!

Sanja: Je, da, da. A jesmo mi Leti-leti igrali?

Marijana: Je, pa igrali smo mi Leti-leti. Tako je, da.

Ksenija: I graničara!! A se sjećate one igre: Došla majka s kolodvora, di-ja-di-ja-de...??

Sanja: Poznato mi je! Ali ne sjećam se kak se to igralo...

Marijana: A jel vam fali to razdoblje? Jel biste se kad htjele vratiti?

Sanja: Daaaa!!!

Marijana: Daa.. hhhhh... Ksenija?

Ksenija: Možda nakratko.. Šta ja znam, kako kad...

Sanja: Jer tad si naj.. najopušteniji, ništa ti.. sve.. Imaš osjećaj da sve možeš napraviti. Nebo je granica, nemaš nikakve brige, sve je zapravo podređeno tebi... Većinu vremena.

Marijana: Je.

Sanja: Bi, bi. Život je tad definitivno bio magičan!!

Marijana: Jelda?? Ono, samo tvoj. I nema odgovornosti, nema brige. Mislim, imaš odgovornosti, ali na svojoj razini, ne ovakve..

Sanja: Nemaš percepciju, ni opasnosti, ni strah, ničega. Shvaćaš, mi sami sebi kad odrastemo napravimo strah.. a ovak nema, nismo ograničeni s ničim.

Marijana: Mmm.. Istina živa. Ksenija, kaj ti veliš?

Ksenija: Pa sve ima svoje vrijeme, kak da kažem. Lijepo je biti dijete, ali ovo razdoblje je izazov, kak bih rekla, znaš ono.

Marijana: Da, da, to je baš zanimljivo. Al slažem se s tobom. A jel vas uhvati neka nostalgija kad gledate neke stare fotke iz djetinjstva? Ono, zbog nekih igračaka, situacija?

Sanja: Više ljudi!

Marijana: Više ljudi, jelda? Uvijek se puno ljudi se okupljalo, a sad ono, sad imaš osjećaj da su se svi ti ljudi pogubili, vidiš ih jedanput godišnje, ako ih vidiš, ono.. Jelda?

Sanja: Da... Al nostalgiju mi stvaraju ljudi, a ne igračke.

Marijana: A jeste sačuvala neke igračke, onak, samo neke?

Sanja: Pa samo neke, ali imam, imam igračke. Ove lutke dvije što smo dobili Vedran i ja kad smo bili mali jako. E to sam ti htjela reći, imali smo velike lutke, to sam si sačuvala. Jedna je moja, sa smeđim očima, je li, moja je Ana. A druga je dečko sa plavim očima. I to je Ivan. S njima sam se ja igrala kuće. I doktora.

Marijana: Zaaakon!

Sanja: I one su još uvijek ovdje. Zapravo, mogla bih otvoriti ormar i vidjeti. Nisam dugo pogledala. Idem vidjeti, pa ću ti reć stvarno šta imam.

Marijana: Aaaa, kak lijepo...

Zabilježeni segment diskurzivne cjeline nastale zbog tehnološke mogućnosti audiovizualnog dodira na lokaciji zvanj Skype, na kojoj zbiljni prostor i realne geografske daljine ostaju potisnuti, a susret fizički nedodirljivih ljudi ipak ostvaruje temeljnu nakanu, razmjenu iskustvenih obrazaca iz bliže prošlosti. Međutim, prvotno neizravni poticaj sazivanja prošlosti, može se pretvoriti u uzajamnu narativnu praksu reminiscencije djetinjstva, odnosno elemenata koji su ostali ubilježeni u pojedinom iskustvu, ali tvore zajedničku poveznicu u kolektivnom pamćenju (usp Engel 1999:54). Komunikacijski čin interaktivne razmjene jezičnih manifestacija kontinuirani je protok u nepredvidljivom polju, stoga nije mogao biti u cijelosti auditivno zapisan. No, autosvijest o tematskoj podlozi indicirala je potrebu za bilježenjem diskurzivnog toka. S obzirom da je bilo etički obvezujuće sugovornice upitati za pristanak da konverzacija ostane snimljena, dogodilo se iskliznuće iz tekućeg narativnog prostora, ali se daljnji tijek uspio nastaviti te je u ovoj tematskoj odrednici zapisan uglavnom u cijelosti. Ovakav oblik zapisa po naravi ulazi u etnografiju komunikacije, odnosno govorenja, pri čemu konverzacijski kontekst biva oslobođen krutosti strukturiranog intervjua i unaprijed osmišljenih pitanja s određenim ciljevima saznanja (usp. Marković 2012:219). Ipak, osobni upis u interakcijskom procesu doveo je do usmjeravanja putanje cjelokupnog diskursa, upravo spontanim, akutnim intervencijama.

Slijed međusobnih jezičnih izmjena, pretvarao se u ispreplitanje nadograđivanja fragmentarnih isječaka, ubilježenih kroz razdoblje djetinjstva, smještenih u tada zadanom vremenu, budući da su diskurzivna okosnica bile dječje igre za vrijeme školskih odmora. Iako su memorijski prizivi stizali u reminiscentnoj formi, zajedničkim snagama stvorila se slika motiva, s kojima je svaka imala iskustvo. Svima je uglavnom u sjećanju ostao koncept i asocijativni kontekst što je dio kolektivne memorije, iako se generalno nisu otvorile individualne jedinstvene naracije ili specifični opisi igre (usp. Connerton 2004:91). Izravnim

upitom o „povratku“ u djetinjstvo, ujedno se ukazuje na prošlo vrijeme kao utočišnoj lokaciji, iako ono ima vrlo nepredvidljivu strukturu (usp. Boym 2001:22). Samim time potencirala se pojava nostalgije, utopijskog spektra koji je zadužen za fantaziranje prošlosti, s temeljnim implikacijama ambivalentnosti, odnosno ponavljanja neponovljivog i materijalizacije nematerijalnog (usp. ibid. 35). Unatoč odgovoru jedne sugovornice s dihotomnom podjelom, koja sugestivno navodi na mogućnost „odlaska“ u djetinjstvo prema potrebi, determiniranim uvjetima u sadašnjosti, i time otvara mjesto nostalgije kao povijesne emocije i „prostora iskustva“ iz kojeg se mogu izvući događaji koji su s razlogom ostali memorirani. S druge strane, „sve ima svoje vrijeme“ uključuje svršenost procesa i kontinuitet, ali svaki veći vremenski odmak pobuđuje doziv nostalgije kao manifestacijske nuspojave, globalno zacrtane u ljudsku kulturu (usp. ibid. 74).

Navod druge sugovornice sasvim spontano i emotivno iskazuje ontološki karakter nostalgičnosti. Iz sadašnje perspektive, iz pozicije odrasle osobe odmaknute od razdoblja djetinjstva, njegovu formulaciju vidi kao odricanje od vlastite odgovornosti, sferu izolacije od utjecaja vanjskog i opasnog svijeta prepunog briga, straha i tjeskoba. U tom smislu, promatrano nostalgичnim prizivom taj dio prošlosti ne sadrži pojam grižnje savjesti, a sva uobičajena životna ograničenja ne postoje (usp. Jenks 1982:34). Dječja poimanja svijeta iznijansirana su maštovitim umetcima vlastite imaginacije, fantazijama kojima može nesmetano pribjeći jer su vrijeme i prostor dimenzije svijeta odraslih, u kojima caruju rokovi, granice i prisile. „Odraslom“ djetetu pojavljuje se percepcija, skupljajući komadiće fragmenata sjećanja na doživljaje za koje su zapravo potrebni dvostruki iskopi iz minulog vremena, a u koje su upisane dvostruke povijesti iluzija i stvarne prakse (usp. Boym, 2001:35). Balansirajući u takvom konceptu nostalgije, vidljivo je da ona sadrži mehanizam zavodjenja i manipulacije, ali kategorički opstaje kao neizmiciva nuspojava suvremene kulture. Njezina opsjednutost maničnom čežnjom dozvoljava uvid u nevjerojatne kapacitete pamćenja mirisa, okusa, zvukova i osjeta (usp. ibid. 48).

Osim u mentalnom obliku, memorijski odaziv s nostalgijom povlače i materijalni resursi uspomena, čiji su najreprezentativniji predstavnici fotografije. Upravo zbog sklonosti njegovanja neposrednih uspomena svojstvenih sebi samima, one čine dragocjenu imovinu mnogim ljudima (usp. Moran, 2002:162). Sugovornica je u konverzaciji, na upit o simptomu nostalgije prilikom gledanja fotografija iz djetinjstva, naglasila sjećanje na više ljudi, što je doprinijelo osobnoj nadopuni reminiscencije s aspektima događaja koji su pobudili takvu čežnju. Fotografije prezentiraju zamrznutu sliku jednog trenutka koji ostaje zabilježen za budućnost i mogućnost nostalgичnog doziva situacijskog aspekta projiciranog kroz ovaj

materijalni oblik. Njega karakterizira odmaknutost od povijesti, kulture i tehnologije jer dok te kategorije diktiraju svoj ritam i prolaznost, zaustavljeni trenutak opstaje u svom vremenu i čuva vizualni dodir s kojim se ostvaruje susret s prošlosti (usp. Spence 1986:91). Ipak, svaka vizualizacija ne pobuđuje sjećanje na cjelokupnu situaciju, naročito iz razdoblja najranijeg djetinjstva. No, svaka fotografija predstavlja dokaz kojim se ne može poreći da su subjekti ili objekti uistinu postojali te da su upravo tako izgledali. U takvom kontekstu fotografije mogu prenijeti auru autentične prolaznosti, ali se također predstavljaju kao žarište nepremostivog rascjepa između želje stimulativno izazvane u sadašnjosti i događaja kojeg je fotograf zabilježio (usp. Moran 2002:163). Suvremena kultura izmijenila je način gledanja starih fotografija primijenivši njihov estetski izraz na današnje fotografske izričaje. Postalo je sve uvrježenije kreirati fotografije iz suvremenog života prema obrascima prošlih vremena, u crno-bijeloj tehnici, smeđim tonovima ili koloru 70-ih i 80-ih godina (usp. ibid. 163). Boje realnosti nestaju, sami sebe vidimo ljepšima, a slike djeluju upečatljivije s daškom starosti i na taj način koketno zrače nostalgичnim obuhvatom. Fotografije s početka razvoja te vrste umjetnosti nisu mogle zabilježiti svakodnevne prakse običnih ljudi, već su službena slikanja zahtijevala posebno rezervirano vrijeme i svečaniju odjeću. Tehnološkim razvojem fotografske kamere su postale ugradbeni dijelovi svih prijenosnih komunikacijskih uređaja i time se asimilirale u svakodnevnicu koja uz svu prozaičnost, u materijalnom ili barem elektronski vidljivom obliku, dobiva doživljajno intenzivniji aspekt (usp. Kenyon 1992:57). Kulturno zadano je još uvijek obavezno bilježenje ritualnih događanja, obiteljskih prigoda i promjena u društvenom statusu, što označava kronološki smjer životne priče pojedinca, njegove obitelji, a u konačnici i putanje društvenih okolnosti (usp. Moran 2002:163). Konstatacija iz snimljene konverzacije o fotografijama s više ljudi u djetinjstvu potiče pitanje koliko te snimke daju informacije o kontekstu cjelokupne situacije te što zapravo prikazuju s obzirom na prolaznost vremena i različite interpretacije koje donosi u svom okrilju. Fotografija u samostalnoj formi nije potpuna i ne može funkcionirati bez pridodanog narativnog diskursa. Također, one se rijetko gledaju samostalno, već su redovito u albumski složenom nizu i daju pregledni tijek prošlosti. U takvoj cjelini razdoblje djetinjstva postaje kompaktno, ujedinjeno kroz zabilježene trenutke koji aludiraju na prošlo, sretnije vrijeme. Povijest djetinjstva „u malom“ sabire se u zlatno obojano vrijeme, postavljeno idealizacijski što uvid u fotografije dodatno potvrđuje. S njima dolazi sjećanje koje aktivirajući emocije nudi nostalgичnu pobudu čime se ponovno zaokružuje perceptivni krug sretnog djetinjstva utopijskih razmjera (usp. Boym 2001:22).

Uz fotografije, uspomene se vezuju uz druge materijalne forme koje nose biljeg vremena i bez obzira na sadržajno - nefunkcionalnu ulogu tijekom sadašnjosti, ispunjavaju emotivne praznine zbog izgubljenog vremena i daju privid uhvatljivosti. Igračke tvore „ostavštinu“ djetinjstva, velikog podsjetnika na dostupna sredstva uz pomoć kojih smo kao djeca osjećali sigurnost i gradili vlastite maštovite svjetove (Duran 2001:32). Sugovornica je izdvojila najznačajnije igračke iz vlastitog djetinjstva, prisjetivši se uzgredno njihovih imena, za koje je očito razvila emocionalnu povezanost i koje su u njezinom unutarnjem dječjem svijetu zauzimale ogromnu ulogu. Igra je uostalom iznimno važan aspekt dječjeg razvoja i obrazovanja pomoću kojeg djeca stječu znanja i vještine potrebne za kasnije životne uloge u svijetu odraslih (usp. Moran 2002:169). Narativni slijed prisjećanja doveo je do nastojanja da se uspomene potvrde i obnove kroz sačuvane objekte iz djetinjstva.

(nastavak razgovora nakon kratke pauze)

Sanja: Evo me.. Isuuuseee Božeee.. hhhhhhhh.... (ushićenje)

Marijana: Štooo??

Sanja: Isuse Bože. Gle ovo.. Imam ruksak, Isuse Bože, sa baleta. Imam ruksak iz baletne škole. E, crni pravi ruksak. E, nosit ću ga, ozbiljno, najozbiljnije! Imam sačuvane, Isuse Bože, gle ooovoo!!!

Marijana: hhhhhh...

Sanja: Imam češalj Pocahontas, koji sam dobila, zajedno sa ovaaaj, kak se zove, mmmm, ovaj, za neki rođendan sam dobila sapun u kutijici, i češalj Pocahontas. To ti je bilo za poklon tad. Imam dva novčanika, mala.. E da imam reketu za badminton. I ove, loptice imam. Imam dva medeka, to su moja dva medeka.

Marijana: Aaaa, baš lijepo.

Sanja: I barbike, i keeeen. Ovako. Eee, i bebe barbike i ken. Hhhhhhh, gle ovo, imam psa od barbike! I odjeću! Isuse, moram priznati kak dobro zgleđaju te barbike.. aaaa. Jedino ne znam kaj se s kosom desilo.

Marijana: Hhhhhh, svi su šišali te kose. Jeste vi ošišali bar jednu barbiku?

Sanja: Jesam. Al i kosa je preživjela, moram priznati. Ali žuća je, više nije plava, onak, pravo plava, bijelo plava. Al preživjela je. ... I u dobrom su stanju. I obučene su, glee, u haljine. To je bila moja omiljena igra iz djetinjstva, ja sam njima haljine radila od tkanine. A mama je imala hrpu tog kak je šivala, jel. Imam tu haljina.. Imam tu, ajooj, a to mi je bio veliki šok za jednu barbiku. Znaš da smo uvijek dobivale one neke kineske. A onda je moj ujak

meni kupio barbiku. A kupio mi barbiku koja je bila Sidney barbika. Ona Sidney kolekcija, znaš.

Marijana: Aha. Aha.

Sanja: E, a predivna je! A ja sam bila tak razočarana jer nije plava plaaavaaa...

Marijana: Ajoooj..

Sanja: A znaš kak lijepo izgleda! Isuse, i kosu ima...aaaaa.

Marijana: Hhhhhh, to je legendarno.

Sanja: I torbe sam si sačuvala iz nekog razloga...

Marijana: Otvorila si svoj čarobni ormar iz djetinjstva!

Sanja: Aha! Imam Paju Paju, moraš ga vidjet. (nije upalilo jer nismo imale Skype Premium). S njim sam spavala. Onda imam Anu, tu je još uvijek. Imam Ivana. Imam velikog medu Krešu kojeg sam dobila od svoje kume Dragice. Još uvijek je ovdje. Krešo. Sori, maamaa. To ti je to. Sve sam si to sačuvala.

Marijana: Aaaa, kak lijepo! A vidiš kolko dugo nisi već gledala to?

Sanja: Goodinama. Ima valjda već deset godina sigurno. A nisam znala, uopće sam zaboravila da to imam. I torbu ovu.

Marijana: E sad tu torbu možeš iskoristit!

Sanja. Da, prvo ju moram malo provjetrit..

Marijana: Ali, nema veze.. Dapače.

Sanja: Da, al barbike su me oduševile. Još uvijek su u stanju prvotnom.. da, da. Glee, imam i špangice na njima. Vid ovo... Glee, ima i cipele na nogama još uvijek!!

Ksenija: hhhhhh, da, ono, reakcija kad otvoriš ormar pa izvadiš stare stvari koje imaš!!

Marijana: Presuper!

Sanja: I kad se sjetiš što si izvodio s njima... A pala joj je noga, morala sam je lijepiti izgleda, joooj... Ima i naušnice.. Isuse Bože. Kak sam to sve zaboravila...

Marijana: Aaaa... Ali kako je to lijepo kad se sjetiš... Koje ushićenje!

Sanja: A ja sam imala i Kena što je bilo najbolje od svega.

Marijana: Ja nisam imala Kena. Ja sam imala žene, ono...

Sanja: Imala sam i mali češalj od te Sidney barbike s kojim sam mogla uvijati kosu, što je bilo fantastično. Idem sad joj probat uvijati kosu da vidim dal još funkcionira.. Baš me zanima kak sam to radila.. čekaj... Češalj ima gore kao mali uvijač i barbiki se mogla uvijati kosa. A kažem ti ja sam bila tak jako razočarana zbog te barbike. A barbika je tolko

fenomenalna, da ono... čekaj, čekaj, da stvarno vidim ili sam si ja to umislila da sam mogla uviti...Aaaa, pa uvija joj se kosa! Ovo morate vidjeti!

Marijana: Hhhhhhhh..

Sanja: Uvija joj se kosa, najozbiljnije! Ono, Isuse Kriste, nisam si to umislila. Stvarno joj se uvija kosa..

Marijana: Hhhhhh... ono, ko povratak iz budućnosti.

Ksenija: U djetinjstvo, da...

Sanja: Al nema veze, idem joj uvijati kosu, hhhhhh... Možda jesam luda...

Marijana: Hhhhhh, sad će doći Vedran u sobu i past u nesvijest..

Sanja: Ali najozbiljnije, imam znači lutkicu koja je zapravo barbika od moje mame. I uopće ne izgleda ko barbika nego kao mala lutkica. I obučena je, molim lijepo, lijepo je obučena, moram istaknuti kreacije. Ima i cipele čak.

Ima i cipele Ken, ali jedino od Kena, ništa nisam napravila s njim.

Marijana: A kaj s bebama, jesi njih sređivala?

Sanja: Je, ovu malu. E da se razumijemo, imam i psa. A gle obleku, sad mogu novu im obleku napraviti ...

Marijana: Hhhhhh, genijalno.. dala sam ti novi posao!

Sanja: Eto... vidiš kak je zabavno kad si me natjerala da otvorim svoj butik!

Marijana: Hhh, i onda se pitaš zašto nismo ovo radili već godinama...

Sanja: Al kolko je to zabavno, gle, ne znam zašto smo mi to uopće zaboravili ?!

Marijana: A jee, jelda.. a biti dijete u duši, to je tako lijepo...

Sanja: Idem joj napraviti frizuru..

Marijana: Hhhhhh... Ksenija, a ti gledaš tamo...

Ksenija: Ja ležim tu i maštam!

Marijana: Šta radiš ?!

Ksenija: MAŠTAM!

Sanja: Je, pa ona si je igračke ostavila doma...

Ksenija: Al ja si nisam sačuvala niti jednu barbiku..

Sanja: Niti jednu barbiku nisi sačuvala?!

Ksenija: Mislim da sam ja to sve dala.

Sanja: Mmm.. al gle, predivno je, znaš kak je fora... Ja se sjećam zapravo da sam s ovom sidney barbikom koja je dvaput ljepša od barbike.. Mislim ona je prava barbi barbi, jel. Ali znam da se zvala Sidney kolekcija. A onda sam dobila Hawai barbiku, to je bilo veoma fora kad si dobila Hawai barbiku.

Marijana: Ajme, ja ću morat otvorit svoju ladicu s barbikama. Imam ih u jednoj ladici. A imam tu i ormar s igračkama. Kupili smo jedan ormar i sve sam potrerala unutra. One pliřane igraćke. A ima ih, hvala Bogu, masu.

Sanja: Eto, zato sam ja to otvorila, i morat ću sad sve to pospremiti, ali nije mi řao. I medeki su tu...

Marijana: Kakvi su medeki?

Sanja: Rrrr.. Imam ti jednog crno-bijelog...

Marijana: Panda!

Sanja: Zapravo crno-bijeli je Vedranov, a ovaj rozi sa srćekima je moj. Takve imam, a iste takve samo minijaturne imam iznad svog stola. Jedan je řareni, a drugi crno-bijeli.

Otvaranje ormara i zadiranje na njegovo dno gdje leži torba s uspomenama, projekcija je ponovnog ulaska u odmaklo vrijeme, diktirano usporenim ritmovima, u fazu bezbriřnog života. U nastavku dijalořkog procesa sugovornica vlastita sjećanja potpomaže vizualizacijski, pomoću saćuvanih predmeta i igraćaka, svjedoka njezinog djetinjstva u koje bi se htjela vratiti. Ushićenom jezićnom ekspresijom emotivnog zadovoljstva pokazuje se istinitost řudnje i traganja za osobitim elementima koji nedostaju u poziciji odrasle osobe. Perpetuirano iznořenje glagola „imati“ konstruira iluzivni povratak u djetinjstvo s posezanjem za stvarima koje su obiljeřile brojne trenutke, u sadašnjem trenutku više neuhvatljivim (Stewart 1988:228). Stoga predmeti postaju „produřena ruka“ za obnavljanje svrřenog procesa. Znaćajnu ulogu ostvaruje upravo veći vremenski odmak s kojim je nostalgićni uzlet dobio moć i potencirao sugestivno jaćanje uspomena kroz materijalne ostatke. Zaboravljeni predmeti probuđenom nostalgijom dobivaju dodatnu estetsku dimenziju, ponovno im je vraćena vrijednost i emotivnim pristupom bivaju stavljeni u svrhovit polořaj. Specifićni događaj poput rođendana u konturi sjećanja nije dobio toćno mjesto na vremenskoj crti, ali je ostao obiljeřen emocionalnim znaćenjem dobivenog u djećjoj dobi, a iznova obogaćenog sjećanjem odrasle osobe. Naglařeno prisvajanje vlastitih predmeta povećava znaćaj osobne povijesti djetinjstva i istićući njegove elemente, izdiře se nad druřtvenom slikom toga vremena. Usto, igraćke koje su tada bile dio svakodnevice, postojeći kao samorazumljivi kontinuitet i sredstvo unutar djećjeg prostora, u sadašnjem poimanju postale su idealizirane, uljepřane, viđene reflektivnom nostalgijom (usp. Boym 2001:161). Unatoć memorijski zapisanom emotivnom snaćnom utisku razoćarenja zbog dobivanja objekta drugaćijeg od zamiřljenog, sadašnjja percepcija ne moře shvatiti ondašnjju djećju vizuru, te nostalgićnim priljevom potiskuje to iskustvo i receptira poimanje suvremene perspektive. Svaćija osobna

povijest djetinjstva, iskazana u narativnom obliku samoinicijativnim sjećanjima ili pak potaknuta uspomnama manifestiranih kroz materijalne objekte, bez obzira na nesvjesnost samog pojedinca, ujedno reflektira društveno pamćenje i indikator je za usporedbe s tekućim vremenom (usp. Connerton 2004:64). Moderna poimanja upravo stavljaju naglasak na važnost sjećanja iz djetinjstva, a figura odrasle osobe iznutra je imanentno povezana s djetetom i proživljenim odrastanjem. Tendencije izvlačenja tog djeteta rezultiraju vraćanjem izgubljenog „carstva“ i kulture, ali prijepor između ostavljene prošlosti i reminiscencije u sadašnjosti navodi na postavku kako izmaknuti objekt nikada nismo ni posjedovali, stoga ga niti u jednom trenutku ne možemo ni imati (usp. Moran 2002:162). Mogući zaborav davne prošlosti zapravo se nesvjesno nastoji izbjeći, iako sama konstrukcija trošenja života i prolaznosti vremena odašilje usredotočenost na trenutna zbivanja i futurističke planove. Stoga sačuvani predmeti, iako često utopljeni izvan svakodnevnih dodira i vizualnih kontakata, stoje kao spomenici trenutaka i kategorički odbijaju nestabilnost i promjenjivost (*Sanja: A-ha, da, by the way! Ovo je još uvijek tu u mojoj sobi, to znaš. Vidiš što je to? To je slonić-tonić kojeg sam ja dala svojoj baki kad sam bila mala, baki Katici, da ga može čuvat u njenom stanu. Da kad dođem kod nje, da onda imam svog slonića-tonića. I naravno sad kad je više nema, vratila sam ga doma. I to još uvijek stoji tu, doduše, ja ga ni ne primjećujem, al on me čuva. I onda sam ovako sjela s njim, i rekla mu: Pa no, no, no. I evo, on ti ovako maše: Booook, booooook...).*

Igračke su mnogima najzastupljeniji simboli djetinjstva, iako se u to mogu ubrojiti i nefunkcionalni predmeti, krhkih materijala i ukrasne naravi. Svijest kulturno zadanog aspekta pogleda na kreiranje svrhovitosti djetinjstva očituje se i kroz odnose djeteta prema vlastitim igračkama i gradnji uloga preko njih. U iskaznim zapisima vidljiv je životvorni odnos prema lutkama i plišanim životinjama, projekcijski prenesen iz funkcija odraslih, koji ostaje memoriran upravo zbog težnje za kasnije odgovorne životne uloge. U manifestaciji prisjećanja fragmentarni ostaci ne mogu prenijeti potpunu sliku niti doživljaja niti realističnost predmeta, ali sačuvani materijalni oblici uspomena daju priliku detaljističkog obnavljanja njihove simbolike. Isto tako, funkcionalnost igračaka i aktualizacija igre provjerljivi su i u odrasloj dobi, te iako nose primjese iskustvenog odmaka mogu djelomično iskonstruirati emocionalnost doživljaja malog djeteta (usp. Fivush i Haden 2003:38). Čak i ukoliko uspomene ne egzistiraju u materijalnim manifestacijama, u konverzijskom ispisu, slušanje sugovornice impliciralo je pobudu vlastitog resursa makar je ostao jezično neizrečen. Konačno, taj poticaj refleksivnog putovanja u prostor izvan sfere odraslih, univerzalno krojenog sporim ritmovima, izvukao je osobne uspomene oslobađajući segmente povijesnosti

s otvorenim konstrukcijama dihotomije reprezentacije i realnosti koja izranja nostalgiju (Boym, 2001:62).

Osvješčivanje i daljnje egzistencije posjedovanih igračaka iz djetinjstva, koje su statusom materijalnog svjedoka antipod memorijskom sklopu kao antimuzejskoj dimenziji, aktivira i svijest autobiografskog pamćenja. S obzirom da je sjećanje proces konstrukcije i rekonstrukcije prošlosti, prilagodljivog karaktera za trenutne kulturne i psihološke potrebe, ono ne može opstajati u formi „teksta“, životne priče ili pripovijesti (Barclay 1994:71 prema Marković 2012:287). Upamćeno sebstvo usložnjava se i oblikuje kroz niz aktivnosti, uostalom preko narativnih formi, i rekonstruirano se manifestira u određenom kontekstu (usp. ibid. 287). Komunikacijske realizacije autobiografskog pamćenja moguće su jedino putem konstruiranja kulturnim obrascima i materijalima zbog gradnje narativne smislene i svrhovite strukture. Pomoću tih kategorija autobiografsko sebstvo postaje dio javnog diskursa i omogućuje drugim pripadnicima naše kulture da prepoznaju ugrađeno značenje u priči. Pod širim pojmom podrazumijeva se epizodno pamćenje koje pohranjuje informacije o vremenski određenim epizodama ili događajima, a pritom i temporalno-spacijalnim odnosima među tim događajima (usp. ibid. 287-288). Važnost određenog događaja vrijednog pamćenja u životu pojedinca zapravo pripada autobiografskom pamćenju i može se smjestiti kao segment životne priče. Gradeći takve konstrukcije vlastitog životnog puta, prisjećajući se upečatljivih događaja, percipirajući svojim uvidom, svaka individua stječe znanje o sebi. Načini kreiranja samospoznajne predodžbe o sebi većinom su introspektivni, ali se baziraju i na sjećanjima i osobnim upisima ostalih pratećih sudionika životnog procesa.

4.3. Autobiografski dnevnički zapisi

Razdoblje djetinjstva ne krasi svijest budućeg i njegove perspektive na minulost i neuhvatljivost odmakle životne faze, ali mnogobrojni primjeri svjedoče o djeci koja ostavljaju dnevničke zapise i rekonstruiraju događaje i doživljajne ritmove svojih dana. Otvaranjem moje vlastite ladice, ispod one u kojima još uvijek leže plastične lutkice i arhiviraju materijalni dodir s bezbrižnim „prostorom“, pojavili su se tekstualni opisi s navedenim danom i datumom, svjedok određenih zbivanja u životu desetogodišnjakinje, a kasnije i dvanaestogodišnjakinje. Ipak, i oblikovana priča na papiru odraz je jednog prisjećanja, uglavnom na kraju dana, neminovno zapisana s odmakom od događaja i vremenskom distancom, u formi kronološke strukture. Motiv za ostavljanje tekstualne vizure tekućih

događanja u dječjim očima zapravo je izbljedio, moguće ga je rekonstruirati iz prisjećanja tadašnjih afiniteta i današnje pozicije izgrađene na brojnim iskustvima i pretpostavkama koje se temelje na poznavanju sebe, ali stvarna dječja težnja iz tog vremena je izgubljena. Ljubav prema knjigama, moć riječi i tendencija za boravak u maštovitoj pisanoj naraciji vjerojatno jesu potaknuli i tadašnju djevojčicu za pismeno utiskivanje vlastitih doživljaja za neko buduće vrijeme, ovisno o raspoloženju, ali i posebnosti događaja, izmaknutosti od svakodnevice. Stoga ne čudi da se ritam beskrajno dugačkih dana, ispunjenih školskim obvezama i aktivnostima, ali i igrama, crtanjima, maštanjima, nije stopio i s malenim ukoričenim repozitorijem kronike događanja. Tadašnji posebni doživljaji dobili su priliku tekstualno se revitalizirati i kroz proces pisanja obnoviti dječja poimanja i emocionalne spektre.

Danas slavim rođendan, rođendan, rođendan!!! Da, da, istina je da slavim svoj 12. rođendan koji mi je zapravo sutra. Međutim, danas mi dolaze prijateljice. U 16:30h počinje proslava, a do tada moram pripremiti tombolu, napisati zadaću, srediti si frizuru, te se dakako, obući. Sve sam to i napravila dok su došle cure. Prvo su došle samo četiri: Darija, Tamara, Katarina i Monika, a poslije je došla i Dijana. Vanja nažalost nije došla jer je bolesna, dok je Ana bila na roštiljadi na Jarunu. No, nama je baš bilo dobro. Igrale smo tombolu, skrivača, a poslije smo bile kreatorice uz pomoć Fashion WHEELA.

Zanimljivost ovog zapisa u današnjem gledištu jest diskontinuiranost vremena, premještanja iz sadašnjosti u budućnost, da bi se pisani prijenos događaja na koncu ustoličio u perfektu. Struktura ove zapisane epizode zapravo utječe na strukturu sjećanja jer iako je navedena temeljna reprezentacija događaja i prisutnih osoba, kao i dječjih igara, priziv uz njezinu pomoć razlikovat će se u sadašnjosti i budućnosti (usp. *ibid.* 295). Tekstualni prijenos ključnih elemenata u ondašnjem doživljaju vlastitog okruženja zacijelo je projekcijski čin njihovih značenja i vrijednosti za dijete. Intrigantnost sjećanja i zaborava je što sjećanje zapravo nije suprotni pol zaboravu, već je zapravo njegov oblik (Ochs i Capps 1997a:81 prema *ibid.* 323). Tragajući za onim autentičnim i upamćenim sebstvom činjenica je da ga se može pronaći jedino u fragmentarnim obrisima, transformiranim utjecajem prolaznosti i pritisnutim težinom pridošlih događanja i iskustava. Takav pokazatelj je i navedeni zapis koji pobuđuje sekvence sjećanja i maglovite konture predmeta, ali zapravo ne izaziva povratak u konstrukcije događanja i emotivnu prožetost. Ondašnja specifičnost u dječjem svijetu očigledno se prurušila u trivijalizaciju usporedno sa svakodnevnim promicanjem vremena, a samim time izgubio se značaj zbog kojeg se primijenila zapisnička praksa. Međutim, razdoblje zaborava također ima svoj tijek trajanja pa njegov sadržaj ima prilike ponovno i ne svojevrijedno ući u razinu prisjetljivosti. Sve veći odmak od faze djetinjstva zapravo će

manifestirati u sjećanju upravo ona iskustva koja odašilju emotivni sklop ugone, zadovoljstva i bezbrižnosti, što se može posvjedočiti i osobnim autobiografskim primjerom zapamćenih aktivnosti koje nisu nikada ostale pismeno i narativno arhivirane. Ljetna poslijepodneva, redovito s početkom u 18 sati, provedena u ogromnom dvorištu dječjeg vrtića u blizini vlastite kuće, u zajedničkoj igri s prijateljima i djecom iz kvarta bez obzira na starosnu dob, sve do pojave mraka kada se spontano igra prekidala, jer je nama „malima“ bilo vrijeme za odlazak kući, dugo su čučala u sjeni zaborava, naročito u razdoblju adolescencije i prvim studijskim godinama. Protok godina s vremenom je ponegdje počeo izvlačiti reminiscentne dozive slobodnog ljeta, raznih igara i svakodnevnog druženja s očiglednim nuspojavama nostalgije. Nema točne oznake vremena, i ne postoje sigurne godišnje granice unutar tog vakumskog prostora djetinjstva, ali sadašnje su pretpostavke da su sigurno dva ili tri ljeta imala takav raspored te su tim ponavljajućim ciklusom trajno obilježile krhotine sjećanja. Iščitavajući daljnje dnevničke ispise, zanimljiv detalj ostao je ubilježen na jednom ljetovanju tadašnje dvanaestogodišnje djevojčice.

Ovaj dan je bio zanimljiv jer sam se stvarno zabavila. Nakupala, nasunčala i naigrala. Prijepodne sam plivala do mile volje. Imam osjećaj da sam sveukupno preplivala najmanje 2 km. Popodne sam se igrala s društvom, a tu su mnogi: Maja, Martina, Matea, Tena, Matija, Nino, Petar i Danijel. Baš nam je bilo dobro, Predmet igre je bila zapravo moja ne baš bajna lopta za napuhavanje. Jako često se ispuše. Ma koda je to važno!!! Mi smo se baš dobro zabavljali.

Trenuci zabave zacijelo su ostavili duboke emotivne utiske, te je cjelokupna drugačija koncepcija dana osigurala mjesto potrebi za produljenjem sjećanja kroz tekstualizaciju. Podsvjesna želja za ponovnim proživljavanjem događaja procesuirala je zapise događaja te imena djece s kojima je u igri provedeno svega jedno ljetovanje. Ponovno postoji pretpostavka da je postojala dječja svijest o mogućnosti zaborava i da će ga pismena ostavština osloboditi takvog čina. No, uz pomoć pismenog poticaja javljaju se svega određeni fragmenti sjećanja, a jedino još fotografske uspomene su očuvale pamćenje fizičkog izgleda nekolicine djece, dok su ostala pala u carstvo trajnog zaborava. Sagledavajući suštinu zapisanih sadržaja, iznesena upisana sjećanja donose dio konstrukcije „kontinuiranog ja“, kojeg očituje mentalni sadržaj reprezentacijskog sebstva (Fivush i Haden 2003:24). Pozicija samoga sebe kroz vremenski niz, mogućnost pričanja o sebi, drugima i zajedničkim aktivnostima, kao i uvida u zapise iz vlastite prošlosti sa svim njezinim karakterističnim dimenzijama, tvori osnovnu idejnu formu kontinuiranog sebstva (usp. Marković 2012:296-297). Neprekidni slijed vlastitog ja sadrži visoki aspekt svijesti o odrednicama mjesta i

vremena, jedinstvenost svog i tuđeg iskustva, osobitostima tijekom prošlosti i budućnosti, drugih ljudi i lokacija. Konstrukcije prostora, vremena i društva služe kao konceptualizacija sebe, osjećaj razumijevanja kulture i tuđih namjera i aktivnosti koji se ne nalazi u okvirima iskustvenog znanja (usp. ibid. 297).

4.4. Iskazi u vremenskom odmaku

U ovom poglavlju analizirani su iskazi koji su se dogodili u neformalnim svakodnevnim situacijama. Budući da nisu zabilježeni sinkronijski, zahtijevali su naknadnu rekonstrukciju zapisom te formiranje u razumljiv i sadržajan narativni oblik.

4.4.1. Star Wars

Igrali smo se Star Warsa. Od mog kuma čaća je bio imućan pa im je mogao priuštiti puno igračaka. Mi smo znali doći kod njih pa se igrati tamo satima, tim igračkama. Kako je dan tada bio dug! Danas samo tako proleti, a onda smo baš bili bezbrižni! (četrdesetogodišnjak)

Svakodnevica barata mnogobrojnim usmenostima i razmjenama oblika pripovijesti bilo da su autobiografskog karaktera ili su konstrukcije tuđih iskustava, prepričavanih iz viđenja više ljudi i na više razina, kroz bezbrojne i jedinstvene situacije. Budući da kreiranje usmene priče zahtijeva vlastiti kognitivni napor prisjećanja i uobličavanja cjelovitog konteksta u razumljiv sadržaj, narativni produkt uvijek je iznova nov i autentičan, a odslušana priča u drugome gradi osobni konstrukt poimanja i pamćenja (usp. Engel 1999:76). Oblikovanjem ovog iskaza utjelovilo se dvostruko pamćenje, kazivačevo i osobno, rezultirajući i dvostrukom prezentacijom prisjećanja iskustva iz djetinjstva. Autobiografskim pamćenjem kazivača koncipirala se percepcija događaja i upečatljive igre s kojom se veže njegova nit nostalgije, ali ispisana rekonstrukcija prošla je i memorijsku proceduru zapisivača (Chafe i Tannen 1987:391). Iskustvo igre pojedinca korelira s općom slikom usporenog protjecanja vremena u dječjem prostoru i oslobođenja od doticaja s obvezama iz sfere odraslih. Pojam današnjeg vremena označava neuhvatljivost i brzinu, što je ključ paradoksa s obzirom na neprekidne tendencije ulova minule prošlosti. Time je samo očigledno podsvjesno

neprihvatanje vremena kao apstraktne dimenzije, ali i pojave nostalgčnih simptoma unutar suvremene kulture kao pokušaja odupiranja.

4.4.2. Dječje zajedništvo

Vedran i ja smo se igrali policajaca. Oboje smo bili detektivi. Svašta smo se igrali. Svi smo se igrali zajedno. Taj dio mi je ostao najviše, to zajedništvo, dječje zajedništvo. To je našu generaciju obilježilo. Kad danas djecu staviš u dvorište oni se neće igrati. Ili će se potući, ili će se igrati za sebe. Kultura je da im danas sve kupimo. Vrijednost igračke se izgubila, nije kakva ju mi poznajemo.

Igrali smo se svi iz zgrade, i veliki i mali. Uopće nije bilo bitno koliko si star. Bili smo svi zajedno vani ispred zgrade i oko nje. A kad bi se prva ulična lampa upalila, ono tko je prvi skužio, razglasio je i svi su morali doma. To je bilo pravilo.

Sjećam se da je jednom jedan dječak iz susjedne zgrade dobio bejzbolsku palicu za rođendan. On je imao negdje trinaest godina, a mi negdje osam, devet. I nema veze to, svi smo po redu mogli lupiti lopticu s tim. To je bila zajednička igra. Ta palica nije bila samo njegova nego sviju nas! (dvadesetšestogodišnjakinja)

Pričanjem o vlastitom djetinjstvu često unosimo nostalgčne primjese, trgajući negativne sekvence i primisli, jednostavno poništavajući dosadu i običnost, ublažavajući razočarenja i bolna iskustva. Naše nam se djetinjstvo u usporedbi s današnjim generacijama čini ljepšim, intenzivnijim, nevinijim, a sjećanja upućuju na zajedništvo u igri, bolju ljudsku koherenciju i interakciju, neprijetvornost i sveopće prihvaćanje jedni drugih. S takvom koncepcijom naše je proživljavanje djetinjstva imalo stvarni smisao odrastanja, s odmakom od odraslosti i odgovornosti, bez prava na sudjelovanje u prostoru „velikih“. Šire promjene u kapitalističkim zemljama, novi radni obrasci i oblici kulture, s internim skupom vrijednosti, normi i stavova prema poslu, transformirale su strukturu društva i stilove življenja, a samim time i generirale drugačije aktualno djetinjstvo (usp. Buckingham 2000:24). U modernoj eri stalne pokretljivosti, nužne fleksibilnosti, multi-taskinga i robovanja vremenskim rokovima, elementarni obrasci ponašanja prenose se na najmlađe generacije koje ne izmiču odraslom spektru (usp. Moran 2002:168). U tom fenomenološkom smislu, rezultat izmicanja granica između bitnih suprotnosti odaje konsternacijska gledišta i tjeskobni poriv promjene, posežući ponovno za vlastitim, poznatim i memorijski „opipljivim“ djetinjstvom. Kritičkim i teorijskim

zadiranjem u ovakvu problematiku, zapravo se izrodila paničnost zbog nekontrolirane promjene, a rješenje se pronašlo u proglašenju „smrti“ djetinjstva, njegovom izumiranju u kontekstu kakvog su ga doživjele i odživjele dosadašnje, već odrasle generacije (usp. *ibid.* 169).

Rekonstruirani iskazi samo su djelić iz primjera svakodnevnih pripovijedanja i komentiranja odraslih ljudi s percepcijom blagotvornog i humanijeg djetinjstva u kojemu su druženja bila bogatstvo, a igračke, koje izgleda nisu smjele biti zamjenjive, sredstva za neprestano izgrađivanje maštovitih svjetova s vizurom slobode i ikakvih ograničenja, koja su vjerojatno (za vlastito dobro) postojala u realnosti. Fantaziranje prošlosti i generalna usporedba današnjeg stanja s prijašnjim produkt su nezadovoljstva tekućim zbivanjima, tjeskobom življenja i turbulentnih promjena na koje čovjek ne može biti spreman. Stoga se stvorio obrambeni mehanizam modeliranja „unutarnjeg djeteta“ jer je psihijatrijski gledano zdravo ostati dijete u duši. Kapaciteti razuzdanih emocija, iskrenosti, izravnosti, i samozaboravljivosti, odlike su koje krasi djecu, ali s kojima nesmetano žele baratati i odrasli ljudi (usp. *ibid.* 168). Sveopće odgovornosti, nužnosti samokontrole i opće prilagodbe sustavu, kao i različitim ljudima, ugušuju nestašne vibracije radoznalog, svijetu otvorenog djeteta, zbog čega su tendencije podsvijesti usmjerene za posezanjem vlastite prošlosti i prisjećanjima dječjih doživljaja. Uostalom, i prema iskaznim zapisima i vlastitim prebiranjem autobiografskog pamćenja, čak se i prostorno obitavanje u dječjoj igri izdvajalo od područja odraslih, iako su te fizičke udaljenosti od domova bile vrlo male. Lokacijsko pozicioniranje oko zgrade ili u golemom dvorištu dječjeg vrtića u blizini, generalno je u ondašnjoj dječjoj fantazmi izolirana neograničena sfera, bez uplitanja odraslih i ispreplitanja generacijskih perspektiva življenja. Dugogodišnje tenzije u kulturnoj izgradnji djetinjstva, s eksponiranim nastojanjima i naporima za dojmljivom ekspresijom nevinosti tog razdoblja te u pratnji tjeskobe odraslih, zapravo su producirale opsadnu kontrolu i manipulaciju nad dječjim druženjima, njihovim aktivnostima i cjelokupnim življenjem (usp. Buckingham 2000:27). Tradicionalne prirodne preokupacije djece poput igre na ulici, lutanja po vrtovima, dvorišnih igara i okupljanja s njima važnim vršnjačkim razgovorima gotovo su potkopane, a ritam slobodnog vremena iskreiran s dozama potrebe monopolističkog sustava i nazorima modeliranja određenog profila budućeg odraslog ljudstva (usp. Moran 2002:166).

4.4.3. Igračke iz snova

Imamo autiče u Vedranovoj sobi, a nemaju ni gume. Onda smo to odnijeli kod mene na posao i klinici ti se nisu htjeli s tim igrati. A mi smo se igrali bez obzira na to, nije nam smetalo. (dvadesetšestogodišnjakinja)

Ajoooj, imali smo tračnice i vlakić. Pa je to trebalo sastaviti. Tata je to složio i onda onak puštao da vozi po sobi. Joj, a to se onda raspadalo pa se popravljalo. Ali bio je uvijek fora. Moram tatu pitat gdje je to završilo, baš me zanima. (dvadesetšestogodišnjakinja)

Današnja viđenja kulturnog konteksta s realnim i vidljivim razmještanjima društvene strukturacije, prožetih nekim mutabilnim humanim vrednotama, ogledaju se i u svakodnevnim naracijama. Moć kupovnog i potenciranje „imanja“, posjedovanja materijalnih oblika svih kategorija, probila je granice „nedodirljivog“ dječjeg svijeta, osvajajući teren djetinjstva i malene pasivne potrošače i korisnike (usp. *ibid.* 167). Njihove igračke su gotov plastificirani proizvod, nemilosrdnog materijala, uglavnom iskonstruirane već prema preferencama odraslih, čime djeca ne dobivaju priliku razvijati kreativne i istraživačke sposobnosti (usp. Kline 1993:33). Ipak, pokušavajući učiniti racionalni odmak, i uvidjeti prema vlastitim materijalnim dokazima iz djetinjstva njihova karakterna obilježja, plastičnost i uloga asimilacije za odrasle uloge, također su bile dio svojstava tadašnjih igračaka (usp. Moran 2002:167). Razlika je jedino što nisu bile jednostavno zamjenjive, već su se popravljale, prepravljale i upotrebljavale čak i u polovnom stanju. Percepcija kulture današnjih dječjih generacija jest da većinski imaju puno veći broj igračaka, koje su k tome konstantno zamjenjive i kratkog vijeka trajanja, instantno u funkciji, a potom ubrzo spremljene u riznicu zaborava. Takvim odnosom igračka dobiva ulogu kratkotrajnog objekta zadovoljenja, a djeci nisu predmet poštovanja jer ih uopće imaju, što ujedno postaje predispozicija za neizgrađenu sferu uspomena, a samim time i ironijsko rezultiranje svekolike promocije i usađivanja potrebe kupovanja u suvremenu kulturu. Usto, nagomilani kapacitet igračaka zaokuplja dječju individu, a ne usmjerava ju na drugoga i osjećaj zajedništva, diobe procesa igre i emotivna prožimanja s kojima se neraskidivo grade uspomene (usp. Duran 2001:89). Iskazne rekonstrukcije iz kojih većinski kolektiv može također ponoviti pojedinačna iskustva, a pritom izreći karakterno slična poimanja vlastitog djetinjstva, osvrću se na okrnjene konstrukcije igračaka, istrošenih, ali i dalje zanimljivih, koje su ujedno djeljive instance i ne potpadaju u isključivo egoistični posjed jednog djeteta. S takvim prisjećanjem, njihova je percepcija vlastitih igračaka i potrošnje vremena s njima u pozitivnoj konotaciji, bez obzira na

nesavršenstvo i materijalno rascijepljenje, jer se stvorio emotivni podložak s učenjem o nemogućnosti nabave novog igraćeg sredstva. Međutim, takve odrednice sjećanja zacijelo nose biljeg nostalgije s kojom se u konačnici i rješava kriza nejednakosti između materijalnog entiteta i nematerijalne stvarnosti prošlosti (usp. Moran 2002:172). Nostalgični elementi doživljaja s igračkama bez obzira na slabosti i necjelovitosti dodatno potenciraju kritičke osvrte na izgrađenu kulturu današnjice i odnosa prema materiji, što je ujedno i projekcija duhovnih dimenzija i međuljudskih odnosa.

4.4.4. Drvo sreće

Još jedna priča iz djetinjstva je vezana uz kućicu na drvetu, gdje smo moja družina i ja provodili ljeto, oboružani praćkom te lukom i strijelom u stilu Pocahontas. Borili smo se sa malim šumskim živinama koje su nam stalno kršile red. Mnoga ranjava i izguljena koljena su prouzročena penjanjem na drvo, ali uvijek ih se s nostalgijom sjetim. Djetinjstvo je stvarno bio najljepši period na svijetu, bez brige i pameti, jedino je bilo važno igrati se. (dvadesetčetverogodišnjakinja)

Posljednji iskaz u nizu, rekonstruiran prema sjećanju, afirmativno se pridodaje konotacijskim oznakama negdašnjeg djetinjstva, sa slobodnim terenima, nepristupačnim odraslim ljudima. Vremenska odrednica ljeta istaknuta je u pluralu, neograničena brojem i specifičnim razdobljem unutar same faze djetinjstva, što ponovno ističe univerzalnost pojma vremena, dajući kontinuiranost i zaokruženu cjelinu u prisjećanju iskustva ljetnih igara. Kroz ovu narativnu formu, sa samostalnom konstatacijom o djetinjstvu kao najljepšem razdoblju u ljudskoj cjelini, ističe se element dječje nestašnosti i učenja kroz igru, slike ozljeda koje se gotovo prema pravilu pojavljuju u obliku spontanih nuspojava, bez prevelikih dramaturških raspleta. Prisjećanje suza gotovo je nemoguće izvući iz spremišta zaborava, osim ukoliko nije u pitanju traumatična epizoda, a ostavština fizičkih povreda zapravo je dio bezbrižne zabave, posljedica nesputane razigranosti, potpuno relevantne za razdoblje djetinjstva (usp. Miller 1998:42). Takva igra u prirodnom okruženju, implicirajući pustolovne uzore, podsjeća na filmske i literarne junake i scenarije prepune uzbuđenja, dok se tijekom djetinjstva današnjice ne poklapa sa sjećanjima na ovakva iskustva. Ruralna područja možda još bilježe korištenje ambijentalnosti prirode, no urbani prostori, prebukirani asfaltizacijom, mogu ponuditi jedino parkove i dječja igrališta. U skladu s koncepcijom tjeskobne kulture življenja i silne težnje za zaštitom najmlađih i njihovog odrastanja, konstrukcije igrališta sve su više prilagođene

osjetljivosti djece, pružajući manje prilika za ozljede, trenirajući još više njihovu nježnost i krhkost. Primjer zabilježenog iskaza govori kolika je privlačnost minolog bezbrižnog i perceptivno neograničenog djetinjstva, ponajviše zbog vlastitog unosa mašte i kreiranja igre bez posebnih industrijski proizvedenih sredstava. Iskustvo individue, bez obzira na mlađu starosnu dob, pretače se u kolektivno prisjećanje preko kojeg se manifestira usporedba s nekadašnjim zlatnim danima djetinjstva i današnjom uklopljenom panikom. Povlačenje u odaje „dobrog starog djetinjstva“ zapravo je bijeg od promjene sadašnjosti i neuklapanja stečenih vizura s realizacijom društvenih i kulturnih okolnosti (usp. Holbrook 1993:246).

4.5. Zlatni dani djetinjstva

(izdvojeni dijelovi razgovora snimljenog putem diktafona s kazivačicom Snježanom, rođ. 1971. godine (9.9.2013.))

U ovome su poglavlju razmotreni izdvojeni dijelovi auditivno snimljenog kazivanja, s konverzacijskim ustrojem, ali realiziranog u formi nestrukturiranog intervjua, s dopuštanjem kazivačici da samostalno konstruira priču utemeljenu prema sjećanjima iz djetinjstva. Transkribiranje se pokazalo zahtjevnim poslom s obzirom na prijevodni put usmenih iskaza u pismeni oblik, s usputnim „iskakanjima“ iz tematske cjeline i za ovaj kontekst neupotrebljivim sadržajem. S obzirom da je s kazivačicom bio unaprijed dogovoren susret te joj je najavljena tematika razgovora, samostalno se pripremila i otvorenim pristupom kreirala narativnu formu, što je bila uvelike olakšavajuća okolnost jer je spriječena umjetna struktura razgovora.

Snježana: Nije bilo znači nekakvih igrački, jedino, znaš šta je balega?

Marijana: Balega?

Snježana: To ti je od konja izmet, konjski izmet, koji smo ti mi kad se osuši, natakneš na štap, hhhhhh, zapališ i onda ti, hhhhh, trčiš po livadama, kužiš, hhhhh, to ti je nama bio doživljaj, e...moš mislit, čija neće past izdrži, ono, jel, ko najduže je zadrži, to su ti livade koje su ko stepenice napravljene i ti si to trebo trčat, to je bilo jedna od nama najzanimljivijih igri... ne znam, tad u to vrijeme to je tako bilo, nisi imo nekakvih tu igrački, mada opet nije da se nije imalo.. Svoju prvu lutku sam dobila kada sam došla u Slavoniju.. Kolko sam ja godina imala... Već škola je krenila.. Ali recimo to je bilo u Hercegovini...

Izdvojeni segment razgovora s kazivačicom zanimljiv je zbog neočekivane konstrukcije priče, razotkrivajući vrelo sjećanja iz djetinjstva s upečatljivim folklorističkim elementima. Budući da su ovdje izraženi običaji igre u hercegovačkom području odakle ona rodnom potječe, vidljiv je i značaj sjećanja za pohranu u kolektivnu baštinu i tekstualnu riznicu. Fokus iskaza usmjeren je na način igranja i ambijentalnu osnovu koja objašnjava situacijski kontekst igre i posebnost doživljaja (usp. Duran 2001:49). Samoju kazivačici je prisjećanje na takve trenutke izazvalo radost i smijeh, izvukavši nostalgичnu notu na vidjelo. Naglasak na neimanju igračaka na tom prostoru objašnjava socijalne prilike odrastanja, ali i njihovu potpunu nevažnost za uspostavu čežnje za djetinjstvom. Ovakav oblik igre koji je pokazivao dječju slobodu i nesputanost, u konačnici i maštu, jer je neposjedovanje gotovih igračaka s jasno izraženom funkcijom rezultiralo pretvaranjem dostupnih sredstava iz prirodnog okruženja u igraće forme. Spomen lutke, materijalnog oblika iz drugog područja odrastanja nije konotirao s emotivnim prizvukom, dok je prisjećanje maštovitog terena djetinjstva sa siromašnim resursima izazvalo vedre i pozitivne reakcije. S ovakvim primjerom pokazuje se da osjećaji nesputanosti i bezbrižne natjecateljske forme u djetinjstvu, bez obzira na neimaštinu, najviše pogoduju za posezanjem toga vremena, ali i da nostalgija kao popratna nuspojava zlatnim bojama oslikava omaglicu fragmentarnog prisjećanja.

Snježana: Mi smo išli recimo u... naša igra je uvijek bila da ideš čuvat ovce, hhhhh... Uzmeš ovce i onda ideš, ne znam, ideš, ovaj.. i ko recimo, ova jedna moja susjeda mala, ona ti je imala konja malog, kobilu, jel.. a mi smo imali, moj dida je isto imo jednog konja, i bilo je interesantno recimo..uzmeš kamen i pogodiš konja u sapu, znaš, i onda ti konj špuru i sad ti trčiš za njim, hhhhhh... e to su scene, kad se ja toga sjetim, eee.. hhhh.. jednom je tak bila scena da je neko tak zveknuo konja da je ova jadna, Mika se ona zvala, njoj je bila svezana.. jel, kak je tog konja imala oko ruke svezanog, nije jadna tog konja uspjela odvezat i onda ti je ona cijelo vrijeme trčala za tim konjem... Al to ti nije bilo, Marijana, nisi imo asfalt, nego ti je sve bilo, ono, kamenje.. E mi kad smo se spustili na cestu gdje smo mi išli čuvat... ona i dalje jadna za tim konjem, hhhhh.. Jer uopće nije mogla stat.. mi smo se njoj derali daj pusti, pusti konja, al ona jadna kak je to bilo, bojala se da će ga izgubit, to je bilo mlado ždrijebe u biti... To su meni sjećanja... I znaš što sam se sjetila sad kad sam bila... Lokva, gdje se poje ovi.. životinje. Lokva ti je bila ovak.. dosta... (pokazuje veličinu rukama) od betona, i betonirana ovak okolo, ne znam sad koliko je to moglo bit, al si mogo po tom trčat.. ovaj.. i na jednom dijelu je bila uza i tu se kovao onaj amper, tu se vadila voda.. e mi smo ti volili tuda po tom

trčat, i to ti je nama, ono, bila zanimljiva igra.. al nažalost, tako se jedan dečko utopio... Mi možda nismo bili toga svjesni u tom momentu.. To je nama bila igra, ne znam...

U slijedećoj izdvojenoj cjelini težište pripovijedanja protegnulo se na prošireni pojam igre za ondašnje razdoblje, karakteristično za neimućni ruralni kraj. Iako se kroz prvotni iskaz ogleda nesputanost igre, ne obazirući se na odgovornosti i zaduženja djece, ipak se kroz narativni tok potvrđuje drugačiji koncept odrastanja, s nužnostima pomaganja odraslima, ali u primjerenom omjeru i s mogućnosti korištenja tog vremena za korelacije s igrama. Takav koncept intrigantan je zbog usporedbe sa suvremenom formom djetinjstva čijim terenom koordiniraju odrasle osobe, kontrolirajući sve uvjete i postupke djeteta, generalno sužujući kapacitete razvoja samostalnosti, a s druge strane im dopuštajući rano upoznavanje s egzaktno odraslim kategorijama (usp. Buckingham 2000:31). Prisjećanje na djetinjstvo u surovom seoskom krajoliku u najmanje tridesetogodišnjem odmaku ukazuje na rane obveze i odgovornosti, uključene u opći funkcionalni status domaćinstva s jasno izraženim autoritetom odraslih, no istodobno s danom slobodom bivanja djecom i korištenjem vlastitih resursa mašte i okolinskih objekata.

Kretanje pripovjednog toka usmjerilo se na prikaz dogodovštine potaknute dječjom nesmotrenom igrom, u kojoj nisu prisutne zlude namjere, no upravo nekontrola i dječja zabava nisu polučile razmišljanja o mogućim negativnim posljedicama. Trenuci prisjećanja zrače nostalgичnim prizivom, uplovljavajući u prilično odmaklo vrijeme bez osjećaja većeg rascjepa godina. Veći prijelazni put od odrasle dobi do ulova sjećanja iz ranog razdoblja zapravo je manifestirao intenzivniji nostalgичni protok (Boym 2001:71). Reinterpretacije sjećanja donose i duboku uronjenost u kontekst samog trenutka, kao i ponavljajućih situacija koje su dobile strukturu jednog doživljaja i narativnim prijenosom oblikuju izvor za daljnje reprodukcije priče. Vizualizacija prostora također je važan segment autobiografskog pamćenja s kojim uostalom cjelokupna konstrukcija priče dobiva ambijentalnu i socijalnu pozadinu, ali i mogućnost interpretacije jačine utjecaja tih prilika. Kazivački iskaz svjedoči o povratku u kraj vlastitog odrastanja koji je doprinio priljevu sjećanja na dane djetinjstva, i ponovno uspostavio lokacijsku dimenziju s emotivnim utiscima ondje proživljenih doživljaja i bezbrižnih dana (usp. Bradshaw 1991:93). Isječci sjećanja ne mogu ponuditi cjelovitu priču, jer uvijek postoje nedorečenosti i nedostajući elementi za prijenos zauvijek prošlog iskustva u vremenu, no postojanje određenog objekta i njegova opstojnost u sadašnjosti asociraju na njegov značaj u danima djetinjstva i stvaranje maštovitih igara (usp. Moran 2002:162). Sjećanje na tragičan događaj antipod je upamćenim trenucima bezazlene igre, te ujedno

primjer suprotnosti pozitivnoj emotivnoj odrednici. Diferencijalni polovi doživljaja iz djetinjstva zapravo su kategorička svojstva sjećanja u kojemu nema prostora za prozaične sekvence.

Moja baka je imala u svom dvorištu dud, sad ne znam kak se to kod vas zove, to je ono voće.. Mi smo to znali recimo pa se bojaš s tim.. to je bila šminka...Nabojaš si usne i to...

Tak recimo smo te... stvari, nije bilo.. i znali smo se pikulat. Al ono, s kamenčićima, nismo imali ono... Ne sjećam se da smo ovaj.. to nam je bilo najzanimljivije... i što smo se mi još znali igrati...Pa najviše to, ili igra skrivača, na toj jednoj livadi gdje smo se mi znali, ovaj družiti.. Uvijek su tu uglavnom bile, ili konji, ili ovce, penjanje po drveću.. Ja sam recimo svoje iskustvo, hhhh.. Bila sam ti možda, šta ja znam, drugi razred osnovne škole, ono poslije škole, ferije ljetno... I ja sam ti se išla penjat na jabuku...I lijepo se popela na jabuku i... Krađa, što bi se reklo.. I u suknji, naravno... I padnem, i nasadim se tamo di su ti bile ograde one, šiljate, znaš ono, baš se zvala ta, kak se to znalo zvat.. Pa ograda, da... I uglavnom ja se na to nasadila i lijepo padnem na ruku, i slomim ruku... I sad fino, ne smijem ja doć kući.. I trebam baki reć što slomila ruku, a treba duhan brat.. I, draga, moja, ja sam ti cijelu noć tak, i ta moja ruka isto tak ostala... I ja sam se sutradan ustala, otišla u polje duhan brat.. I kad sam vidjela da ne mogu ruku tak pomać.. Onda sam ti baki, vidi ona da ja .. I šta je bilo, onda sam joj priznala da sam pala s te jabuke i da se meni ruka iskrenula.. I u Hercegovini ti nema doktora tada, i mene ti moja baka lijepo odvede kod nekog ko ti kosti ravna, hhhhhh... I on ti je meni tu ruku izravnao.. To neću zaboravit, to sam se derala... Cijelo me selo čulo.. On ravna, ja vrištim... Ta ruka, vidi se još, ali tako je bilo to tada..

Specifičnosti seoskog prostora ostvaruju fokusna žarišta u memorijskom sklopu i obilježavaju povezivanje određenih doživljaja karakterističnih za sferu djetinjstva. Objekti tog prirodnog ambijenta u formi drveća, kamenja, livade čine sredstva s kojima se gradio svijet igre i oslobađao dječje afinitete, aktivirajući mogućnosti pronalaska ispunjenja trenutaka koji nisu zahtijevali pridodane im obveze povezane s pomoći odraslima. Nesigurna percepcija vremena, izuzev upamćenog godišnjeg doba još jednom pokazuje nemogućnost rekonstrukcije temporalnog protoka, ali specifično iskustvo istaknulo se u nizu jedne uobičajene rutine. Primjer posebno upečatljivog iskustva govori o sebstvu sjećanja, sebstvu s postojanjem izvan sadašnjosti i kao takvo tvori prošireno sebstvo (usp. Marković 2012:284). Pamćenje bolnog iskustva povezanog s rutinskom aktivnosti penjanja na drvo, ulazi u fond autobiografskog pamćenja s kojim pojam o sebi nosi ugrađenu društvenu i kulturnu pozadinu.

Upravo na temelju sredine u kojoj su nastali oblici i sadržaji iskustva razvila se i konstrukcija vlastitog ja i prisjećanja sebe u tom kontekstu, kao i psihološkog spektra koji se ocrtava u toj formi sjećanja (usp. ibid. 284). Unatoč fizičkoj ozljedi i osjećaju straha zbog vjerojatne reakcije odrasle osobe kao i odgovornosti prema radnom pomaganju, što ovdje nije jezično eksplicitno eksponirano, ali se jasno očituje u narativnoj prezentaciji slijeda događaja. Traumatično fenomenološko iskustvo „popravka“ slomljene ruke snažno je utisnuto u sjećanju, a fizičko, makar i ne toliko uočljivo, obilježje tog događaja stopljeno je sa svakodnevicom. Temporalni tijek poništio je sam osjećaj boli i utjelovio prihvaćanje okolnosti, a duljim odstojanjem od događaja, u rekonstruiranom prisjećanju narativni iskaz oblikovan je u priču s kontekstualnom pozadinom dječje igre i neprimjerenog nestašluka.

Tad sam stvarno bila curičak, to djetinjstvo koje smo mi provodili. Al to je meni bilo puno bolje nego kad bi došla u Slavoniju. Dobro, i tamo je bilo djece, ali nisu te igre bile... Šta ja znam, to si tamo...već si imo lutke i... najviše smo se igrali žmirke.. Žmirka je bila baš ono.. Kak je išlo.. Tko je iza pika tri puta žmrika... I tu smo se najviše s tim igrali... i ovaj...I lopta, ništa specijalno... Al ovo u Hercegovini, to su mi baš doživljaji, ono, to mi je bilo super, uvijek je bilo zanimljivo..

Marijana: I uvijek je bilo puno djece?

Snježana: Da, bilo ti je .. Vidla si kuću. I to ti je iz svake kuće, nas je bilo hrpa.. I ujutro naravno kad doručkuješ, ideš... Vodiš sa sobom te, moja baka imala je ovce, imala je i male janjce, to se sjećam...konja, i ovaj, i uvijek smo ti mi tako u ekipi i na polju...To je tako bila igra... “

Marijana: Al uvijek vam je bilo bitno da ste zajedno? I nikad se niste svađali?

Snježana: Ne, nikad... Kad čujem svoju Hanu.. kak se to svađa i kak se to komentira, ja to ne mogu vjerovat... I recimo kad sam došla u Slavoniju, onda je to već bila druga priča.. Nas je puno bilo znači kod moje bake, bratića i sestrični. Bilo nas je oko devet, deset i sve nas baka općenito čuvala.. Ali mi smo se znali posvađat.. U Hercegovini se ne sjećam nikad da se.. E da.. Skroz je drukčije djetinjstvo nego što je bilo tamo u Slavoniji. U Slavoniji smo se znali i pokefat i ...Tad si već imo i te neke barbrike, recimo moja sestra mene nagovori da ošišam barbiku, da će njoj kosa narast.. I ja ošišam, naravno njoj kosa nije narasla pa sam se plakala ko kišna godina.. Tak da tu nismo imali neke igre.. A u Hercegovini mi je baka znala onu gumu dat, iz gaća, hhhh, pa smo mi to vezali... I to smo se počeli poslije ono, igrat...

Marijana: A što ste s tom gumom pravili? Gumi-gumi? Već onda ste se igrali s tim?

Snježana: Je, je...Da, i to nisi mogo imat cijelu gumu, pravu...nama baka svakom donese pa smo to na čvorove vezali.. Al velim ti, to sam već u školu išla pa se u Slavoniji igralo. Al te igre koje smo u Hercegovini igrali, to nema u Slavoniji... Su nas gledali čudno kad smo mi pričali s čime smo se mi igrali.. Penjanje po drveću, kad ideš čuvat te ovce.. Recimo, tetka mi je pričala, ja sam znala nju pitat s čim ste se vi igrali.. pa to nije bilo neke igre, ona kaže, ja sam jedva čekala da idem čuvat krave da bih učila, da bih čitala knjigu.. i ono, oni su svi gledali, ono gledaš da odeš, da se što prije makneš...Ali ja kad sam došla, nama je uvijek bilo zanimljivo... Nije bilo televizije.. Moja baka nikad televizor nije imala..

Marijana: I uopće vam nije bilo dosadno...

Snježana: Nikad! Nikad... Moja baka, nisu imali, dobro jesu svjetla, struju, ali televizor ne... Imali su stari radio.. Ja sam znala ići u selo povremeno pogledati televizor.. Sa dvije i pol godine mene je tetka ostavila i znači do škole...

Daljnijim izdvajanjem dijela snimljene konverzacijske cjeline uočava se konstrukcijsko ispremještanje u prisjećanju vlastite prošlosti, koja u narativnoj rekonstrukciji nema izvorni kontinuitet, iako pripovijedanje o osobnim iskustvima po naravi generira važnost izgradnje koncepcije kontinuiranog sebstva (usp. Marković 2012:208). Konstatacija o vlastitom ja u najranijoj dobi, imenovana kao „curičak“, već bivanjem u tom vremenu izlučuje samostalno konstruiranje pripovijesti o iskustvu koje interaktivnim usmenim putem iznosi drugima u manje ili više koherentnim formacijama (usp. Engel 1995 prema ibid. 208). Osobno iskustvo jest ugradbeni dio subjektivnosti, a samim time ono se proteže u pripovjednom prostoru svakodnevnog života i osobne pripovijesti spremne za udjeljivanje drugima i njihova primanja značenja i strukturiranja za neke novo proizvedene narativne forme. Usto, sjećanje se usložnjava kao intersubjektivni čin, i tvori kao praksa prisjećanja vlastite prošlosti i one tuđe, za koga se ujedno paralelno pamti (usp. Smith i Watson 2001:20 prema ibid. 209). Iskustvo boravka u drugom kraju potencira diferencijalnu osobnu društvenu pozadinu, drugačijih kulturnih elemenata sredine zbog čega je stvoreno ponovno specifično sjećanje i uspoređivanje s prethodnim iskustvima. Kazivačica je u djetinjstvu promijenila okruženje, koje joj u usporedbi s prethodnim ambijentom i sjećanjima na tamošnja iskustva, nije ostavilo nostalgичni prizvuk, bez obzira na postojanje dječjeg društva i međusobnih igara te materijalnih igračaka poput lutke i lopte. Pritom je istaknuta pojava svađe kao negativne nuspojave igre koja se očituje i u suvremenim generacijama prema viđenju kazivačice. Međutim, odstojanje od razdoblja iz kojih vrelo sjećanja budi pozitivne osjećaje, ujedno konotira tendencije za prebivanjem u težnji i gubitku tih trenutaka, iako je prisjećanje nepredvidljiv proces koji iziskuje i svojevrsan trud obnove i re-obnove umreženih fragmenata

pomoću kojih se nanovo stvaraju pripovjedne forme i revitalizacija sjećanja (usp. Stewart 1988:230). Tijekom cijele konstrukcije kreiranja narativnog procesa, u kazivačkom iskazu kristalizira se pojam zajedništva, velikog broja djece s kojima je podijeljeno iskustvo igre, ali i odgovornosti koja je upravo komponenta sjećanja na razdoblje za kojim se pojavljuju nostalgичne manifestacije (usp. Boym 2001:67). Još u razdoblju djetinjstva vršila se društvena funkcija autobiografskog pamćenja time što su se kolektivni narativi funkcionalno i strukturalno povezivali. Različiti oblici pričanja o životu, u konkretnom primjeru narativnog prezentiranja igara i načina ispunjavanja slobodnog vremena u drugom kraju, zapravo sačinjavaju kulturno konvencionalizirane forme s organizacijskim predočenjem iskustva (usp. Bruner 2004/1987; McAdams 1985 prema Marković 2012:209). Na taj način pojedine formacije strukturalno i vremenski posloženih sjećanja jedne individue počinju izvršavati kulturnu funkciju s proizvodnjom mitskih struktura zaslužnih za koheziju grupe (usp. Nelson 2003b prema ibid. 209). Po takvom principu, vlastite kreirane priče utječu na pričanja drugih ljudi čime se omogućavaju pronalasci značenja umreženosti stvorenih i saživljenih priča (usp. ibid. 209). Iz priložene narativne forme vidljivo je prisustvo načina igre i obrazaca ponašanja koje je obilježilo različite generacije, poput igranja gumi-gumija i šišanja barbika. No, prema iskazu kazivačice razdoblje tih igara nije potenciralo progresivni odlazak i žudnju, već se nostalgичna tvorevina aktivirala u još većem odmaku, u drugom prostoru i različitim konceptom sadržaja sjećanja (usp. Boym 2001:70). Interpersonalna interakcija ujedno je oblikovanje i upražnjavanje kulturne forme s kojom se formiraju različite kategorije vlastitog ja, posebice na društvenoj, kognitivnoj, kulturnoj i reprezentacijskoj razini. Uostalom, time su uočljive promjene u povijesnom aspektu u individualnom razmjeru, ali i na bazi kolektiviteta te su moguće usporedbe različitih grupacija i njihovog stvaranja i proživljavanja vremena (usp. Connerton 2004:36). Spomen tete, kao primjera još starije generacije, govori o manje bezbrižnom djetinjstvu i njejoj želji za izmakom iz tog prostora, svojevrsnim bijegom iz djetinjstva kroz knjigu i obrazovanje te pronalaskom boljeg sutra, što je pokazatelj ondašnje socijalne strukture i življenja. Težina života u tom području vjerojatno se u tom vremenskom rasponu nije bitno promijenila, ali svatko posjeduje autobiografsku riznicu naracija i kompleks fragmentarnih sjećanja kojima postaje tvorevina kanonskih formi kulture, čineći njihove varijante (usp. Marković 2012:210).

Snježana: Sjećam se da sam strašno volila mrave.. Ja bi ti ono, mrave, čatrnja ti je bunar s vodom, ali to ti je bilo zbetonirano.. I onda recimo s bakom u polje i onda bi gledala one bijele mrave.. Poredala bi im kruh i oni nose kruh.. Ja se sjećam toga ko jučer, to mi

ostalo recimo.. u sjećanju. S koliko godina sam se tad igrala s tim mravima. ne mogu se sad to sjetit... s koliko godina može dijete pamtit..

Marijana: Ne znam, ja imam negdje s dvije i pol čak..

Snježana: Znam da je to bilo ljeto i da sam te mrave.. da je meni to bilo jako zanimljivo...I to sam se ja igrala, to bi znala s bakom u polju.. Mene baka u polje i to su ti sve.. to su ti bila dvorišta, sve nanizano kamenje, kamene su ti i kuće i sve.. I onda si ti stalno po tim zidovima ili preskakao ili.. nije to bilo nikakvih nekih... Velim, najviše na tim livadama, penjanje po tom drveću i uglavnom kad ideš ovce čuvat, krave, i to ti je bila zanimacija... Meni je to bilo lijepo...

Izdvojena cjelina bazirana je na naraciji prisjećanja upečatljive vizualne scene u kojoj ondašnje malo dijete spoznaje relacije u fizičkom okolišu koje uostalom označava ekološko sebstvo (usp. Marković 2012:284), a u današnjoj perspektivi kazivačica tumači to kao prvu upamćenu igru. Ovaj tip konstrukcije sebstva i ispričane priče govori o stalnom preispisivanju i nužnosti sjećanja da bi se priča uopće mogla održavati u prihvatljivom obliku. Vrsta epizodnog pamćenja kazivačice u koju se može ubrojiti njezina iskazna forma, i prema vlastitim riječima, sjećanje koje nije „osjetilo“ toliki prijelaz godina, i za koje nije važan njihov broj, ostalo je konstantno dostupno i arhivirano za kasnija prisjećanja, a pritom i kontekst razloga realizacije rekonstrukcije. Ponovno prisjećanje ambijentalnog okruženja i prirodnih objekata već je prisutno u ovoj cjelokupnoj situaciji kazivanja što je i nesvjesni pothvat obnove i orječivanja prizvanih sjećanja koja se dakle obnavljaju u narativnom procesu čak i u kratkim vremenskim intervalima (usp. ibid. 289).

Snježana: Sad šta djeca imaju to... Kad vidim Hanu, recimo, meni je .. Ja mislim da sam bila sretnija.. Ozbiljno! Nisi imo, stvarno nisi imo.. ali ja se ne sjećam da sam i za čim patila, da je meni šta trebalo... Tata donio tu barbiku iz Njemačke.. nije to bila ni barbika, to je bila neka lutka s pundžom, čovječe. Ali mi smo se zbog nje samo svađali. Znaš ono, meni je dobra, sestri, ono, samo bi se zbog nje svađali.. Ali mislim da je bilo nama bolje u Hercegovini, gdje nisi imo. Što manje stvari, to je bolje.. Ovo što djeca danas imaju, to je prešlo sve granice... Prešlo sve granice.. i mislim da ne znaju uopće uživati.. Jer ja vidim po Haninom odrastanju.. Ona je još imala igračke i znala se zaigrati. Recimo, strašno je volila puzzle.. Ali sad kad pogledam, ta djeca su na laptopu, ne znam, iphoni, nekakvi.. dečkići s tim kojekavim x-menima, mislim da to uopće... Da je bilo bolje nama... Premda isto kad dođeš u Slavoniju ti vidiš da se ta djeca igraju, da još uvijek ima ono da se oni navečer igraju

žmirke... Da, da, ima ima tog, i ne znam.. Ono, moja Hana se recimo volila s onim vodenim balonima igrat... Daleko je nama.. Ja nisam recimo s ovim svim.. Kud to sve ide, meni se to ne sviđa.. Kažem, ja sam igrom slučaja odrastala u takvom okruženju, s dvije i pol godine do sedme godine. Baš ono gdje nisi imao.. Moja prva igračka bila je kad sam došla u Slavoniju..

I u svakom pogledu ne žalim za ničim. Ne žalim za ničim i volila bih da su ovdje vremena malo drukčija.. Jer ja vidim koliko djeca.. Pokvari to sve.. I Branka isto, Branka je odrastala kod bake... Vidi po svojoj Lani da ona previše ima i razmažena i...I šta god daš, ti ne znaš što ćeš djetetu za rođendan pokloniti.. Jer ono, već sve ima.. Znaš ono, ja Hani nisam nešto previše, ali mi je bilo žao pa bih kupila onaj stol za biljar, igru ovakvu onakvu, bezveze. Dao si novce i poslije vidiš da je to uopće nepotrebno.. Da bi nju više možda razveselila neka sitnica... Al eto, stalno misliš da joj malo daješ, ne daješ joj dovoljno... Al kad pogledam sebe, mislim da je bilo bolje... Evo, sad kad sam bila u Hercegovini sjetila sam se tih igri naših.. Ali je to meni bilo.. djeca su isto radila, ti si moro isto u polje ići, i krave čuvati.. i krompir vadit... Recimo, ja sam obožavala ono kad traktor ide sijeno skupljat ..Al to je bilo zanimljivo jer si znao da to moraš. Ili žito kupiti.. Meni je to bilo puno bolje i ja bi volila da se opet kod nas to nešto promijeni... A ne znam šta ta djeca danas mogu iz djetinjstva pamtit... Moja Hana je rođendane slavila u McDonaldsu, slavila je u nekim igraonicama, slavila je u onome.. gdje su bili kojekakvi sportovi, onaj đamping, one gluposti.. Ona će po tom pamtit djetinjstvo.. I kakve poklone je dobila.

U nastavku kazivanja narativni tok počinje intenzivno korelirati s pogledima na aktualno djetinjstvo novih generacija. Konceptija osobnog iskustva kazivačice, s događajima, vremenom, mjestom, spektrom osjećaja i različitim znanjima te viđenjima stečenim kroz cjelokupnu povijest sebstva donosi i negativna promišljanja o sadašnjosti i u konačnici budućnosti (usp. Polanyi 1984:85). Pomoću primjera lutke koja je vječiti predmet svađe, prezentirano je shvaćanje konteksta pretencioznosti mladih naraštaja i moderne kapitalističke tendencije neprestanog postavljanja djece u fokus ekonomskog tržišta, pod krinkom pseudo-ispunjenja njihovih potreba i zahtjeva (usp. Moran 2002:167). Prisjećanje vlastitog djetinjstva implicira iskustva skromnosti, dijeljenja, složenosti i zajedništva zbog čega je zajednica i mogla opstati. Osuda sveprisutne kategorije „imanja“ govori i o poziciji odrasle osobe čija se perspektiva sa stečenim vrednotama u djetinjstvu ne uklapa u moderne tekovine u kojima su prisutne stalne nepredvidivosti, iščekivanja, strahovi, brzine i nevjerojatni zahtjevi za prilagodbama. Nataloženi strah od promjena indikator je interpretacije ovakvih pojava današnjice, ali samim time i pokazatelj nemoći, posebice pojedinca čije se vlastito ja osjeća

ugroženo pod navalom svih prohtjeva i strukturalnih pozicija moći. Paradoks uspostavljanja svih mjera kontrola nad razdobljem djetinjstva, sredstvima za igru i slobodnim vremenom djece vidljiv je u izmicanju granica, odnosno njihovom poništavanju prema svijetu odraslih. Generalni je dojam kako djeca postaju sve veći potrošači, koji uostalom određuju brojnost i stanje vlastitog carstva igračaka, tehnoloških uređaja i potreština uz pomoć kojih bi trebali imati ispunjeno i sretno odrastanje (usp. Hameršak 2003:72). No, problem je što im se daju mogućnosti konzumacije upravo sredstava odraslog svijeta. U iskaznom primjeru očigledna je dihotomna pozicija odrasle osobe koja vapi za minulim vremenom i vrijednostima koje je naučila u djetinjstvu, ali istovremeno priznaje kako postupa kontradiktorno u odgoju vlastitog djeteta jer ne želi dopustiti da mu nešto nedostaje. Iščitavajući višeslojnost narativnog procesa i cirkulaciju prisjećanja i promišljanja o današnjici, nostalgija je simptom koji se manifestira u cjelokupnoj rekonstrukciji uspomena i objekata, a jača se porastom čežnje za povratkom u vrijeme vlastitog djetinjstva i bijegom od promjena. Prošlost postaje utočište za znanim oblicima i navikama, tradicijskim vrijednostima i ustoličenim praksama. Struktura i narav čežnje zapravo su nedefinirani pojmovi, ali načini izricanja naizgled neizrecivih težnji, očituju se kroz nostalgiju čija je oznaka poveznica s prošlosti i zajednicom, ili pak potenciranje naglaska za povratkom i prijedlogom obnove. Obnavljanje prošlih vremena koje u sadašnjem trenutku onoga koji za njima teži, karakterizira nesavršen proces sjećanja, a obitavaoci te nepotpune konstitucije imenom znani kao nostalgijčari, uopće se ne percipiraju takvima jer su uvjereni da je njihovo sjećanje apsolutna istina (usp. Boym 2001:161). Perpetuirano izražavanje da je ondašnje djetinjstvo bilo bolje, čak i u neimaštini koju vlastitoj djeci nadasve ne želimo priuštiti (unatoč mnogobrojnim svakodnevnim iskazima o potrebi ukidanja velike količine stvari) preslikano je i u naracijama drugih, te je umreženo kroz prepričavanje naizmjeničnih iskaza što se pretvara u kolektivni diskurs, a u konačnici postaje uvriježena konstatacija. Međutim, narativne prakse egzistiraju u zasebnoj cjelini, ali iskustveni obrasci suvremenog načina življenja i odgoja djece prezentiraju sliku koja se ne želi vidjeti i protiv koje se vodi konstantna verbalna polemika (Lefebvre 1984:89). Horizont očekivanja otkriva načine i prototipe misaonih procesa o budućnosti, ali za ideju napretka upravo je važno unapređenje u futurističkoj sferi, a ne izlaganje refleksiji prošlosti (usp. Boym 2001:67). Moć udaljenosti pruža cjelovitu sliku nestalog razdoblja, baš kao što i putovanje čovjeku odaje sliku samog vidikovca, no paradoksalan je trud omogućavati vlastitoj djeci ljepši život, s konačnim rezultatima koji moralno „užasavaju“, a istodobno žaliti za vremenom čiji potencijali i resursi nisu za njih dostatni (usp. ibid. 74). Time se samo potvrđuje da je sjećanje oblik zaborava, a s obzirom na oprečnosti između fiktivnih želja iz prošlosti i stvarne

realizacije u sadašnjosti, nužno je potencijalno utočište za nemogućnost suočavanja s nepredvidivim mijenama, makar u obliku nostalgije za prošlom, odnosno samo ideološkom stvarnosti (usp. Moran 2002:157).

Ona je meni dok je bila manja znala ovako reći.. Ajmo, mama, „Čovječe ne ljuti se“, ili ne znam, domino.. Prva igra u Slavoniji, sjećam se tako, bio je taj domino.. Ali, recimo to, i „Čovječe ne ljuti se“. To su bile prve igre u moje vrijeme. I taj gumi-gumi. Ali...sad ta djeca...

E znaš što smo mi znali? Mi smo ti znali radit, ne znam, jel itko više to radi.. Od kutija one ..joj, ne znam jel imam u Slavoniji ijednu... Od cigareta si pravio ko košare. Znači, od kutija.. Kutije si skupljao, i od toga si ti pravio.. to su ti prave košare znale bit.. Al se ne mogu sad sjetit jesam ja to iz Hercegovine dovukla ili je to ipak netko u Slavoniji donio..

Narativni tijek obuhvatio je i prisjećanje na društvene igre, ali ponajprije asocirano na poveznice s djetinjstvom vlastitog djeteta koje se htjelo igrati. Igre obilježene konceptom pravila ostale su utisnute u sjećanje iz razdoblja promijenjene sredine s kojom nisu očigledne pojave nostalgije, ali se u odnosu na aktualnosti djetinjstva današnjice manifestiraju u pozitivnom kontekstu. Uz to, kazivačici je u sjećanju ostalo iskustvo ubilježeno kao produkt više epizoda, definirano i kao generičko osobno pamćenje (usp. Marković 2012:291). Ta je specifičnost ostala kao primjer korištenja različitih materijala iz vlastitog okruženja, ali i učenja kroz igru za buduće životne uloge, što ujedno govori i o socijalnoj pozadini te obilježjima ruralnog područja.

Snježana: Nas je uvijek bila puna ulica.. Stvarno nas je bilo.. Kad bi sad počela brojat...

Marijana: I nije bilo bitno, mali, veliki, svi zajedno?

Snježana: Svi zajedno... Mislim da je nama bilo bolje. Ja to tako gledam. I volila bi da se to vrati pa ne bi se tu ni pravila nekakva razlika.. Tko ima više, tko ima manje... Mislim da ovo sad što ide nije dobro. Ova moja frendica, njena mala, ona je već sa pet godina bila na laptopu, pa ajd igray igrice na laptop i tak.. Evo, susjeda čiji mali ima četiri godine... Kaže, „Grizem se jer idem s posla, a on je toliko aktivan, hiperaktivan, i onda kad sam umorna, kažem mu, „Aj na laptop igray igrice.“, a svjesna sam da radim krivo... Hana, recimo, nije imala u svoje vrijeme laptop i mogu reć, ajd koliko toliko u vrtiću se još dosta tog igralo.. Al mi je i onda znala doć kući i reći „Mama, aj se igray sa mnom.“ ...

Ponavljajući aspekt dječjeg zajedništva bez obzira na dob i spol reproducirao se više puta kroz narativni iskaz, a usporediv je i s ostalim iskazima, u kojima se rekonstrukcijom različitih doživljaja i iskustava dobio jedan zajednički nazivnik iz djetinjstva s prizvukom nostalgije. Vapaj za vremenom koje nije imalo tehnički napredak i u kojemu nije postojao toliki broj plastičnih i nemaštovitih igračaka perpetuirala unutarnju svijest na bijeg u stabilnije prostore prošlosti. Sveprisutni element današnjice, gotovi i kupovni proizvodi percipirani su kao žarište razdora i socijalnih prijepora među djecom, a time su izvršeni utjecaji i na strukturiranje jednakosti, odnosno nejednakosti u budućnosti. Čežnja za vrijednostima iz razdoblja odrastanja još je više potencirana nemoći upravljanja uspostavljanjem normi vlastitoj djeci. Usađivanje određenih vrijednosti i normi i prenošenje obrazaca ponašanja automatski podrazumijevaju kontinuitet s prošlosti, no modernizacijske promjene dovele su i do društveno-ekonomskih pomaka pa nostalgija dobiva zadaću popunjavanja praznina (usp. Boym 2001:71). Završna rečenica u ovom iskazu indirektno donosi dvostruki prizvuk nostalgije zbog pobude za vlastitim djetinjstvom, ali i vremenom odrastanja svoga djeteta s kojim se moglo barem prividno vratiti u sferu igre i maknuti od briga i tjeskobe odraslih.

5. ZAKLJUČAK

Konstrukcija svakodnevnog života u suvremenoj kulturi ima iznimno dinamičan protok, te zahtijeva brze prilagodbe na cjelokupni tehnološki i gospodarski razvoj. Sadašnjost u tom pogledu ne pruža sigurnost i stabilnost te potencira čežnju za prošlosti kao mirnijim i ljepšim vremenom. Međutim, prošlo vrijeme zauvijek je izgubljeno, a sjećanje na njega ostaje u fragmentima iskustva, odnosno izvještajima doživljaja određenih događaja. Nostalgija kao simptom našeg vremena i osjećaj čežnje za prošlim i ljepšim životom provlači se usporedno s modernom idejom vremena i napretka te djeluje kao pobuna. Takav princip buntovnosti manifestira se prisjećanjem doživljaja iz djetinjstva te ideološkom dimenzijom upotpunjava prazan, zaboravljeni prostor sjećanja.

Oslušivanjem ili direktnim upitima s naknadnim bilježenjem rekonstruiranih priča u neformalnim situacijama, kao i uključenim snimanjem u nepredvidivim konverzacijskim tokovima, prikupljen je zanimljiv korpus iskaza koji sadržajno i interpretativno svjedoče o vedrom i nostalgичnom poimanju doživljaja iz djetinjstva. Najzastupljeniji simboli djetinjstva, igre i igračke, pokazali su se bogatim okosnicama za izgradnju priča koje su analitičkim

postupkom ukazale na zajedničke dimenzije pamćenja doživljaja. Dječje zajedništvo i ambijent provođenja igre pokazali su se značajnim elementima uz koje se vežu osjećaji nostalgije. Prostori na otvorenom zapravo su sinonim za slobodnu i neograničenu sferu dječje igre, nedostupne svijetu odraslih. Igračke i ostale sitnice sačuvane iz djetinjstva, koje su u svakodnevnicu ispunjenoj raznim obvezama obično zaboravljene, svojim očuvanjem potajno su implicirale doziv nostalgije koji se pokazao eruptivnim u jednom dijelu analiziranog iskaza. Zaboravljeni predmeti ugledani nakon poduljeg vremenskog odmaka zadobili su dodatnu estetsku dimenziju i vrijednost. Određeni motivi dječjih igara ostali su vidljivi u kolektivnom pamćenju što je samo jedan segment odraza moći i refleksije nostalgije u društvu. Posljednjim, auditivno zabilježenim iskaznim cjelinama, potvrdilo se jačanje nostalgичnog prizvuka prisjećanjem na doživljaje iz djetinjstva s većim temporalnim odmakom te lokacijskim izmještanjem. Sfera kreiranja vlastitog dječjeg prostora unatoč danim obvezama također je utvrđena kao baza za nostalgični potencijal, bez obzira na teške socijalne prilike života u ruralnoj sredini.

Zajednički nazivnik gotovo svih narativnih formi utemeljenih na sjećanjima iz razdoblja djetinjstva jest poimanje tog vremena puno ljepšim i bezbrižnijim od ovog aktualnog. Generalni strah i uzmak od suvremenih promjena, čimbenici su za percepciju prošlosti u idealiziranoj formi, a djeca današnjice i njihovo proživljavanje djetinjstva postaju objekti konsternacije. Vlastita nemoć u sadašnjosti polučuje intenzivniji doziv prošlosti i ondje traži utješno uporište, a sjećanja na proteklo djetinjstvo sa sferom zaigranosti bez odraslih uplitaja, postaje najmirnija luka.

LITERATURA

1. Boym, Svetlana. 2001. *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
2. Bradshaw, John. 1991. *Homecoming: Reclaiming and Championing Your Inner Child*. London: Piatkus.
3. Buckingham, David. 2000. *After the Death of Childhood: Growing Up in the Age of Electronic Media*. Cambridge: Polity Press.
4. Chafe Wallace i Tannen Deborah. 1987. *The Relation between Written and Spoken Language*. Annual Review of Anthropology. 16:383-407.
5. Connerton. Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.
6. Duran, Mirjana. 2001. *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Engel, Susan. 1999. *The Stories Children Tell: Making Sense of the Narratives of Childhood*. San Francisco: Freeman.
8. Fivush, Robyn i Haden, A. Catherine, ur. 2003. *Autobiographical Memory and the Construction of a Self*. Developmental and Cultural Perspectives. London: Lawrence Erlbaum Associates.
9. Hameršak, Marijana. 2003. *Oglašavanje djetinjstva. Razgovori o proizvodnji*. Medijska istraživanja 9/2:67-86.
10. Holbrook, B. Morris. 1993. *Nostalgia and Consumer Preferences: Some Emerging Pattern of Consumer Tastes*. The Journal of Consumer Research. 20/2:245-256.
11. Jenkins, Henry ur. 1998. *Introduction: Childhood Innocence and Other Modern Myths*, u: *The Children's Culture Reader*, pp. 1–37. New York: New York University Press.
12. Jenks, Chris, ur. 1982. *The Sociology of Childhood*. London: Batsford.
13. Jenks, Chris. 1996. *Childhood*. London: Routledge.
14. Kenyon, Dave. 1992. *Inside Amateur Photography*. London: Batsford.
15. Kline, Stephen. 1993. *Out of the Garden: Toys, TV, and Children's Culture in the Age of TV Marketing*. London: Verso.
16. LeBlanc, D. Ronald. 1999. *Food, Orality and Nostalgia for Childhood: Gastronomic Slavophilism in Midnineteenth Century Russian Fiction*. Russian Review. 58/2:244-267.
17. Lefebvre, Henri. 1984. *Everyday Life in the Modern World*. New Brunswick, NJ: Transaction.

18. Marković, Jelena. 2012. *Pričanja o djetinjstvu: život priča u svakodnevnoj komunikaciji*. Zagreb: Biblioteka Nova etnografija.
19. Miller, Alice. 1998. *The Drama of Being a Child*. London: Virago.
20. Moran, Joe. 2002. *Childhood and nostalgia in contemporary culture*. *European Journal of Cultural Studies*. 5/2:155-173.
21. Polanyi, Livia. 1984. *Što nam mogu reći priče o svijetu svojih pripovjedača*. *Revija XXIV*/2:79-96.
22. Rubin, David C., ur. 1986. *Autobiographical Memory*. Cambridge: Cambridge University Press.
23. Rubin, Davis C., ur. 2005./1995a. *Remembering Our Past*. *Studies in Autobiographical Memory*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Spence, Jo. 1986. *Putting Myself in the Picture: A Political, Personal and Photographic Autobiography*. London: Camden Press.
25. Stewart, Kathleen. 1988. *Nostalgia – A Polemic*. *Cultural Anthropology*. 3/3:227-241.